

PETRA LOUČOVÁ

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. / Filozofická fakulta Masarykovy
univerzity, Praha/Brno, Česká republika

e-mail: loucova@ucl.cas.cz

Securitas Imperii 38 (1) 2021: 10–69

<https://doi.org/10.53096/KQFA8951>

Sinuhet za mřížemi. K osudům jednoho překladu a životnímu příběhu překladatelky Marty Hellmuthové*

Abstrakt

Studie představuje profesní a životní příběh překladatelky Marty Hellmuthové (1917–1988), a to jednak v kontextu kulturních a politických dějin, jednak jako příspěvek k tzv. translator studies. Vzdělaná a jazykově nadaná manželka diplomata se rozhodla naučit finsky, aby zpřístupnila českým čtenářům román Miky Waltariho *Egyptan Sinuhet*. Díky archivnímu bádání se podařilo vypátrat, že překlad jedné z dosud nejpopulárnějších knih v České republice vznikl částečně na konci 50. let za mřížemi v nápravně pracovním táboře Pardubice, kde byla Hellmuthová nespravedlivě vězněna. Zatímco léta 50. a 60. pro ni byla obdobím, kdy si musela složitě vydobýt svou překladatelskou pozici, léta tzv. normalizace, která přinesla výrazný rozvoj československo-finských vztahů, posílila její postavení coby Waltariho „dvorní překladatelky“, potažmo vážené překladatelky z finštiny, v níž díky svému odhodlání, pracovnímu nasazení a kvalitě překladů, ale zřejmě i dobrým vztahům s diplomatickými zástupci Finska dospěla.

Klíčová slova:

Marta Hellmuthová, Mika Waltari, *Egyptan Sinuhet*, překladatelská činnost, vězení, československo-finské vztahy, kulturní politika, komunismus

* Autorka děkuje doc. Viole Čapkové-Parente a dr. Lence Fárové za jejich vstřícnost, rady a nesmírně cenné připomínky k předkládané studii. Za metodologickou inspiraci vděčí dr. Ondřeji Vimrovi. Dále vyslovuje vřelé díky paní Catherine Mimra, dceři Marty Hellmuthové, nejen za konzultace k textu a životnímu příběhu jejích rodičů, ale i za poskytnuté dobové články a fotografie její maminky. Zvláštní poděkování za nezměrnou ochotu zaslouží rovněž pan Pekka Lähteenkorva z Urho Kekkonen arkisto (Archivu Urho Kekkonena, dále jen UKK). Při práci na studii byly využity služby výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie (kód ORJ: 90136). Publikace vznikla v rámci výzkumného záměru Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i., (RVO: 68378068) a v rámci řešeného projektu vysokoškolského specifického výzkumu MUNI/A/1385/2020 Literatura v interkulturních a intermediálních souvislostech.

Sinuhet behind Bars. The Fate of one Translation and the Life Story of its Translator, Marta Hellmuthová

Abstract

This study introduces the professional and life story of translator Marta Hellmuthová (1917–1988), both in the context of cultural and political history and as a contribution to the translator studies. Hellmuthová, the educated and linguistically gifted wife of a diplomat, decided to learn Finnish in order to make Mika Waltari's novel *The Egyptian* available to Czech readers. Thanks to archival research, it was discovered that the translation of one of the most popular books in the Czech Republic was partly done in the late 1950s behind the bars of the Pardubice correctional labour camp, where Hellmuthová had been unfairly imprisoned. While the 1950s and 1960s were a period in which she struggled to establish her position as a translator, the years of so-called normalization, which brought significant progress in Czechoslovak-Finnish relations, strengthened her reputation and allowed her to become Waltari's "sole translator". At the same time, thanks not only to her determination, hard work and high-quality translations, but probably also to her good relations with the diplomatic corps of Finland, she became a recognized translator from Finnish.

Keywords:

Marta Hellmuthová, Mika Waltari, *The Egyptian*, translation, prison, Czechoslovak-Finnish relations, cultural policy, communism

V anketě *Moje kniha* o nejoblíbenější knihu českých čtenářů na počátku 21. století obsadil v roce 2004 šesté místo román Miky Waltariho *Egyptan Sinuhet*.¹ V podobně zaměřené celonárodní anketě *Knihy mého srdce*, kterou v roce 2009 uspořádala Česká televize, se román finského spisovatele umístil na stejném, šestém místě.² V obou případech předstihl v celkovém pořadí i Haškovy *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Čtenářské výzkumy literárního historika Jiřího Trávnička stálou oblíbenost tohoto románu v české populaci potvrzují.³ V knize *Česká čtenářská republika* Trávniček dokonce věnoval *Egyptanu Sinuhetovi* jako jednomu z českých čtenářských fenoménů vlastní kapitulu.⁴ Podle něj zastupuje celosvětově prototyp čtenářské trvalky, tzv. steadyselleru, který v Česku snad kromě té nejmladší zasahuje všechny generace, a to bez ohledu na gender čtenářstva. Stejně jako je tomu u knihy *Vejde a já* Betty McDonaldové, jde v případě *Sinuheta* v mnohém o specificky domácí úkaz. Dlouhodobé okouzlení *Sinuhetem* u českého publika odůvodňuje Trávniček mj. oblibou historické prózy, která umně propojuje složky poznávací a příběhovou, zasazené navíc v tomto případě do exotických kulí starého Egypta.⁵

Neobyčejné postavení Waltariho díla v české kultuře zaznamenává také finská literární obec, naposledy patrně literární vědec Panu Rajala⁶ ve své monografii *Unio Mystica. Mika Waltarin elämä ja teokset*, vydané ke stému výročí Waltariho narození, v níž připomněl také Waltariho českou překladatelku Martu Hellmuthovou.⁷ Kromě geopolitických faktorů rozhodovala totiž o recepci tohoto Waltariho románu (včetně jeho dalších děl) v různých národních literaturách především kvalita překladu, která byla v jednotlivých jazycích kolísavá, neboť mnoho převodů bylo pořízeno nikoli

1 *Moje kniha*. Hledáme nejoblíbenější knihu. Výsledky. *Moje kniha*, 14. 10. 2010 – viz <http://www.mojeknihu.cz/mojeVysl.htm> (citováno k 5. 5. 2021).

2 *Knihy mého srdce*. Česká televize, 2009 – viz <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-knihy-meho-srdce/> (citováno k 5. 5. 2021).

3 Srov. TRÁVNÍČEK, Jiří: *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize (2007)*. Host, Brno 2008; TÝŽ: *Čtenáři a internauti. Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení (2010)*. Host – Národní knihovna ČR, Brno – Praha 2010; TÝŽ: *Překnížkováno. Co čteme a kupujeme (2013)*. Host, Brno 2014. Ke starším výzkumům četby a oblíbenosti tohoto díla viz HAMAN, Aleš: *Literatura z pohledu čtenářů*. Československý spisovatel, Praha 1991, s. 70–71, 107, 119, 122.

4 TRÁVNÍČEK, Jiří: *Česká čtenářská republika. Generace, fenomény, životopisy*. Host – Ústav pro českou literaturu AV ČR, Brno – Praha 2017, s. 203–206. Sinuhetovský text upravil i do samostatné studie pro polské publikum – TÝŽ: *Egipcjanin Sinuhe jak fenomen czeskiego czytelnictwa. Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, 2018, roč. 16, s. 155–160.

5 TRÁVNÍČEK, Jiří: *Česká čtenářská republika*, s. 203–206; TÝŽ: *Egipcjanin Sinuhe jak fenomen czeskiego czytelnictwa*, s. 156–158.

6 V roce 2000 založil Panu Rajala Společnost Miky Waltariho. Více k ní viz <http://www.mikawaltarisaura.fi/> (citováno k 5. 5. 2021).

7 RAJALA, Panu: *Unio Mystica. Mika Waltarin elämä ja teokset*. WSOY, Helsinki 2008.

z finštiny, ale zprostředkovaně přes jiné jazyky, hlavně němčinu, což ovšem – poněkud překvapivě – není případ českého vydání.

Dodnes však nejenže není v úplnosti známá historie úspěšného českého překladu *Egyptana Sinuheta*, ale ani podrobnější životopis jeho překladatelky. Jejich následující společné mapování je přínosné nejen pro oblast kulturních dějin, ale šířeji také pro dějiny politické. Jako nosný se v tomto směru ukázal sociologizující přístup, který pro zaznamenání (českých) dějin překladatelské profese volí a propaguje překladatel, nordista a anglista Ondřej Vimr: nahlížet na překladatelský proces jako na sociální aktivitu, rozplétat předivo osobních vztahů a osobní komunikace a skrze to se dobírat motivací jednotlivých aktérů a různých důvodů k překladům, ale i ne-překladům konkrétních děl, odhalovat každodenní praxi překladu a širší mimoprofesionální souvislosti, přitom neopomíjet aspekty mimoliterární či právní, mezinárodněpolitické či ekonomické.⁸ Takové pojetí obohacuje naše interpretační rámce, což je vzhledem k tomu, že se veškerá překladatelská aktivita Marty Hellmuthové odehrávala v realitě komunistického režimu let 1948–1989, žádoucí. Její profesní a osobní život nelze ovšem v tomto období vyprávět jen jako příběh o útlaku, nestala se z ní totiž „zamlčovaná“ překladatelka,⁹ ale naopak se tehdy postupně dokázala i coby původně laická překladatelka z finštiny prosadit. V padesátých a šedesátých letech si musela složitě vydobýt překladatelský prostor a jistotu. Je přitom pozoruhodné, že její ambice přeložit a zpřístupnit v češtině Waltariho *Sinuheta* tak docela nezhatila ani nespravedlivá politická perzekuce. Podle zjištění autorky tohoto textu práce na dokončování překladu pokračovaly na přelomu let 1958/1959 i v pardubické ženské věznicí. Sedmdesátá a osmdesátá léta přinesla výrazný rozvoj československo-finských vztahů jak na poli politicko-ekonomickém, tak kulturním, jenž posílil i postavení Marty Hellmuthové a její možnosti coby Waltariho „dvorní překladatelky“, v níž díky svému odhodlání a pracovnímu nasazení, ale zřejmě i díky dlouhodobým dobrým vztahům s diplomatickými zástupci Finska a vlastní kulturní diplomacii a mediaci dospěla.

Předkládaná studie je tedy stručnou překladatelskou biografií, literárně- a kulturně-historickou a sociokulturní sondou, v širším měřítku dílčím příspěvkem k dějinám překladu, v němž autorka sleduje tři hlavní tematické okruhy: překladatele-jednotlivce, který vstupuje do mezikulturního kontextu, dynamiku zprostředkování literatury „ma-

8 VIMR, Ondřej: *Historie překladatele. Cesty skandinávských literatur do češtiny (1890–1950)*. Pistorius & Olšanská, Příbram 2014, s. 14–17.

9 Tento přírůbek volím dle stejnojmenného bibliografického soupisu z kraje 90. let, jenž u vybraných děl rozkryl skutečná jména jejich překladatelů, popř. autorů doprovodných textů, před rokem 1989 kamuflovaná jmény tzv. pokrývačů. Srov. RACHŮNKOVÁ, Zdeňka: *Zamlčování překladatelů. Bibliografie 1948–1989*. Obec překladatelů, Praha 1992.

lého“ národa do jiné „malé“ kultury a společenské a politické podmínky, za nichž se tento transfer uskutečňuje.

Neviditelná překladatelka

Jiří Trávníček nepřehlédl, že nadměrná obliba románu *Egyptan Sinuhet* způsobila i to, že se Waltari jako spisovatel zařadil do kategorie autorů, kteří jsou v čtenářském povědomí zastíněni svými knihami.¹⁰ Totéž se přihodilo i první a jediné autorce původního českého překladu tohoto románu, Martě Hellmuthové, rozené Havlůjové (1917–1988). Není to jev neobvyklý. Velmi přesně ho popsal už zmíněný Ondřej Vimr ve své monografii *Historie překladatele* (s podtitulem *Cesty skandinávských literatur do češtiny /1890–1950/*). Odkazuje k vlastnímu charakteru překladatelské činnosti, ale i k jistému úzu, a konstatuje: *Překladatel zprostředkovává cizí literaturu, cizí autory a jejich díla, a jako takový je většinou čtenáři překladu skrytý, je pro něj neviditelný. [...] Překlad má vytvářet zdání, iluzi originálu, do něhož překladatel nezasahoval, v němž nezanechal ničivé stopy a není v něm přítomen. Iluzionistická metoda je dlouhodobou normou nejen v českém prostředí. Například Lawrence Venuti¹¹ z historického hlediska kriticky zkoumá obecná očekávání neviditelnosti překladatele v překladech do angličtiny. Ukaže přitom, že ve Spojených státech je neviditelnost překladatele v textu považována za nepřímou úměrnou viditelnosti původní myšlenky a spisovatele; jak trefně podotýká: „Čím plynulejší překlad, tím neviditelnější překladatel a tím – hypoteticky – viditelnější spisovatel či význam cizího textu.“ Neviditelnost překladatele v textu jde však ruku v ruce s jeho neviditelností mimo překlad...¹² Nastíněnou tezi o neviditelnosti překladatelů symbolicky dotvrzuje fakt, že příslušné příručky a informační zdroje třeba neuvádějí ani přesné datum úmrtí Marty Hellmuthové.¹³ Čtenářské výzkumy Jiřího Trávníčka a jejich rozborů také možný překladatelčin podíl na čtenářské popularitě Waltariho knihy nikterak nezohledňují. Monografie Markéty Hejkalové¹⁴ *Fin Mika Waltari. Doba,**

10 TRÁVNÍČEK, Jiří: *Čteme?*, s. 117.

11 O. Vimr poukazuje na přelomovou Venutiho práci *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. Routledge, London – New York 1995.

12 VIMR, Ondřej: *Historie překladatele*, s. 14–15.

13 Srov. například dostupné překladatelské databáze: Hellmuthová, Marta. *Obec překladatelů* – viz <http://databaze.obecprekladatelu.cz/databaze/H/HellmuthovaMarta.htm> a Marta Hellmuthová. *Databáze českého uměleckého překladu* – viz https://www.databaze-prekladu.cz/prekladatel/_000005905 (obé citováno k 5. 5. 2021).

14 M. Hejkalová ve svém původním překladu zpřístupnila a ve vlastním nakladatelství Hejkal vydala Waltariho romány *Temný anděl* (2000), *Šťastná hvězda* (2002), *Krvavá lázeň* (2002) a *Tanec na hrobech* (2007), novely *Plavovláska* (1995, 2003; společně s Violou Parente-Čapkovou), *Město smutku a radosti* (2010) a *Láska a tma* (2013) a cestopisy *Cesta do Istanbulu* (2003) a *Vlak osamělého muže* (2018).

život a knihy světoznámého spisovatele,¹⁵ v níž jinak Hejkalová život tohoto autora a též českého ohlasu jeho díla detailně zmapovala, vylíčila příběh Hellmuthové a jejich waltariovských překladů věrně, nicméně rovněž pouze částečně.

První z řady historických románů, *Egyptan Sinuhet*, napsal autor v roce 1945 po zhruba dvanáctiletém studiu příslušných pramenů. Dílo se začalo okamžitě překládat a získalo, stejně jako jeho autor, celosvětovou proslulost. Hejkalová upozornila, že Sinuhetova cesta k českému čtenáři nebyla jednoduchá – od finského vydání k publikování českého překladu to trvalo dvacet let. Již ve druhé polovině čtyřicátých let si román ve francouzském znění přečetla manželka diplomata Vladimíra Hellmutha-Braunera, která společně se svým mužem v té době pobývala na diplomatické misi na československém velvyslanectví v Egyptě. Kniha ji natolik oslovila, že se rozhodla naučit se finsky, aby ji mohla přeložit do češtiny. To je východisko, které v české literatuře známe již z 19. století – z obdobného důvodu si Josef Holeček osvojil finštinu, aby do češtiny převedl *Kalevalu*, připomněla Hejkalová. Dále autorka nastínila, že Marta Hellmuthová se sice finsky naučila, ale přišla padesátá léta, pronásledování její i manželovo, a to vyústilo v jejich dvouleté (ve skutečnosti téměř tříleté) věznění. *Egyptan Sinuhet* byl česky publikován až roku 1965.¹⁶

Hejkalová neopomíná opakovaně zdůrazňovat „průkopnickou“ roli Marty Hellmuthové, která založila tradici dobrých překladů Waltariho díla a je původkyní velké známosti až kultu tohoto finského spisovatele v české kultuře: *U nás je Mika Waltari mimořádně oblíbený, až se tomu Finové někdy diví. Obrovskou zásluhu na tom má určitě Marta Hellmuthová, která v šedesátých letech přeložila Sinuheta, a tím Waltariho v podstatě pro Čechy objevila.*¹⁷ V líčení Hejkalové zůstává ovšem i tak něco nedořečeno, včetně odpovědi na otázku, co se s českým „sinuhetovským“ překladem událo od konce čtyřicátých do poloviny šedesátých let. V jednom z rozhovorů též ne zcela přesně uvedla, že se Martě Hellmuthové podařilo *Sinuheta* přeložit až po návratu z vězení,¹⁸ přestože tomu tak nebylo.

V roce 2004 vyšla Marii Kostohryzové, ženě básníka, překladatele a politického vězně Josefa Kostohryze, vzpomínková kniha *Polární záře nad pastvištěm*. Její součástí bylo

15 Kniha M. Hejkalové je vůbec první monografií o Waltarim, v roce 2008 byla přeložena do angličtiny a vyšla v nakladatelství WSOY v Helsinkách s titulem *Mika Waltari, the Finn*.

16 HEJKALOVÁ, Markéta: *Fin Mika Waltari. Doba, život a knihy světoznámého spisovatele*. Hejkal, Havlíčkův Brod 2007, s. 138–140 a TÁŽ: Finsko se mi stalo vysněnou zemí. In: ŠUSTROVÁ, Petruška: *Služebníci slova*. Pulchra, Praha 2008, s. 78.

17 HEJKALOVÁ, Markéta: Narodil jsem se a vyrostl v daleké severní zemi (připravila Kateřina Rathouská). *UNI. Kulturní magazín*, 2007, roč. 17, č. 6, s. 32–33 – viz <https://www.magazinuni.cz/literatura/narodil-jsem-se-a-vyrostl-v-daleke-severni-zemi/> (citováno k 5. 5. 2021).

18 TÁŽ: *Finsko se mi stalo vysněnou zemí*, s. 78.

i nenápadné svědectví o autorčině setkání s překladatelkou Martou Hellmuthovou, která jí ráda vyprávěla, *jak se seznámila v Egyptě s Waltarim* (rozuměj jeho knihou – pozn. autorky), *nebo jak v ženské věznici v Pardubicích pod dohledem překládala* Egyptana Sinuheta.¹⁹ Podobnou zmínku nalézáme o tři roky později ve vzpomínkách politické vězeňkyně Jiřiny Hoškové, která si vybavila, že její spoluvězeňkyně měla povoleno tento román překládat. Podle jejích slov *na velitelství někdo činil nátlak, že ta kniha musí vyjít*.²⁰ Marta Hellmuthová zemřela ještě před rokem 1989 a nezanechala nám o své vězeňské zkušenosti žádnou zprávu.²¹ V jednom z pozdních rozhovorů pouze nepřímo sdělila, že její překladatelská činnost by mohla být rozsáhlejší, *nebyť mnoha nehod a nemocí*.²²

Dochované archivní, ale i další materiály ovšem podivuhodnou historii tohoto překladu a též překladatelčin úděl umožňují z větší části rekonstruovat. Metodologicky nás inspirují aktuální translatologická bádání a jejich sociologická orientace a posun od textu k člověku-překladateli, prosazující se od poloviny devadesátých let minulého století a dosahující vrcholu ve druhém desetiletí 21. století. Do popředí se dostal tzv. činitelský přístup, jenž klade důraz na úlohu jednotlivých aktérů v dějinách literárního zprostředkování. Díky němu například můžeme detailně zkoumat osobní zájem nebo motivace konkrétních překladatelů.²³ Podle vůdčího představitele tohoto směru Anthonyho Pyma jde doslova o *humanizaci dějin překladu*.²⁴ V tomto kontextu se tedy hovoří nikoli jen o translation studies, ale o většinovém příklonu k tzv. translator studies.²⁵ Takováto sociologie překladu nicméně nesoustředí pozornost pouze na překla-

19 KOSTOHRYZOVÁ, Marie: *Polární záře nad pastvištěm. Svědectví o Josefu Kostohryzovi*. Epocha, Praha 2004, s. 201.

20 Jiřina Hošková. Nechtěla bych se nikomu mstít, ale myslím, že se mělo odhalit celé zlo toho systému (připravil Tomáš Jungwirth). *Pamět národa*, 20. 2. 2007 – viz <https://www.pametnaroda.cz/cs/hoskova-jirina-20070220-0> (citováno k 5. 5. 2021).

21 Při odchodu z vězení museli ostatně propuštění vězni podepsat prohlášení, že o svém trestu a o všem, co se v jeho průběhu dozvěděli, zachovají naprostou mlčenlivost. Porušení tohoto slibu bylo chápáno jako protistátní trestný čin (PINEROVÁ, Klára: *Do konce života. Političtí vězni padesátých let – trauma, adaptace, identita*. Ústav pro studium totalitních režimů – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2017, s. 279). Pokud se někdejší političtí vězni rozhodli ještě v nesvobodných podmínkách sdílet své vězeňské zážitky, činili tak pouze mezi rodinnými příslušníky nebo blízkými přáteli. Bližší informace by se asi daly najít v pozůstalosti překladatelky. Bohužel obsáhlý osobní fond Marty Hellmuthové v rozsahu 47 kartonů v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (dále jen LA PNP), který její pozůstalost získal v roce 1989, je neuspořádaný, takže je prozatím nepřístupný. Základní informace o něm viz – <http://badatelna.eu/fond/3912/?q=marta%20hellmuthov%C3%A1> (citováno k 5. 5. 2021).

22 HELLMUTHOVÁ, Marta: *Plumoňnice díla Miky Waltariho* (připravil bd /DANĚK, Břetislav/?/). *Naše rodina*, 1981, roč. 14, č. 32, s. 13.

23 PYM, Anthony: *Method in Translation History*. Routledge, New York 1998.

24 TÝŽ: *Humanizing Translation History*. *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*, 2009, No. 42, s. 23–48.

25 MAKARSKÁ, Renata: *Translator Studies jako nové stěžejní téma translatologie* (přeložil Lukáš Motyčka). *Slovo a smysl*, 2020, roč. 17, č. 33, s. 151–159.

datele či překladatelku, nýbrž na celý okruh aktérů překladatelského procesu. Navíc se v potaz berou další role překladatelů, kteří mohou v úloze kulturních i politických zprostředkovatelů, potažmo inovátorů vystupovat v dalších funkcích jako mecenáši, organizátoři literárních akcí, editoři, kritici, novináři apod.²⁶

Rovněž dříve populární kategorizace skupin jazyků (a literatur) z jejich významu a pozice v dynamické struktuře mezinárodního systému překladu (/hyper/centrální, semiperiferní a periferní jazyky)²⁷ je střídána diskuzemi o anglosaském provincialismu a o tom, co jsou ve skutečnosti dominantní a méně překládané, minoritní jazyky.²⁸ Jejich důsledkem je revize pojmoslovného aparátu a vzrůstající odborný zájem o překládání literatur „malých“ národů.²⁹

Bádání autorky tohoto textu se původně rozvíjelo spíše na půdorysu jejího zaujetí pro neznámé souvislosti literární komunikace v československých věznicích a pracovních táborech v letech 1948–1989 a zájmu o nepoznaný životní příběh významné překladatelky, nevědomky přitom kopírovalo uvedené translátologické směřování a nynější progresivní trend, kdy se *překladatelé a překladatelky [...] ve spojitosti s tzv. kulturním obratem v humanitních vědách stávají předmětem různě zaměřených výzkumů. Pozornost k nim upírá jak translátologie, vyrovnávající se s podněty sociologie a kulturních věd, tak dějiny literatury a kultury.*³⁰

Z ambasády do vězeňské cely

Marta Havlůjová se narodila 6. března 1917 v Kutné Hoře. Její maminka Hermína, profesorka matematiky, fyziky a francouzštiny, se rozhodla vyučovat na Slovensku. Prošla školskými ústavy v několika městech, proto Marta navštěvovala obecnou školu a gymnázium v Bratislavě, kde také v roce 1935 maturovala. Ve studiích pokračovala na bratislavské filozofické fakultě,³¹ poslední, osmý semestr univerzitního vzdělá-

26 MILTON, John – BANDIA, Paul (eds.): *Agents of Translation*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia 2009; ROIG-SANZ, Diana – MEYLAERTS, Reine (eds.): *Literary Translation and Cultural Mediators in "Peripheral" Cultures. Customs Officers or Smugglers?* Palgrave Macmillan, London 2018.

27 HEILBRON, Johan: Toward a Sociology of Translation. Book Translations as a Cultural World-System. *European Journal of Social Theory*, 1999, Vol. 2, No. 4, s. 429–444.

28 BRANCHADELL, Albert – WEST, Lovell Margaret (eds.): *Less Translated Languages*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia 2005.

29 CHITNIS, Rajendra – STOUGAARD-NIELSEN, Jakob – ATKIN, Rhian – MILUTINOVIĆ, Zoran (eds.): *Translating the Literatures of Small European Nations*. Liverpool University Press, Liverpool 2019.

30 MERHAUTOVÁ, Lucie: Překladatelé a překladatelky v dějinách literatury: aktuální akcenty. *Slovo a mysl*, 2020, roč. 17, č. 33, s. 131.

31 Konkrétní obory jejího vysokoškolského studia neznáme, ale jedním z nich byla zřejmě němčina.

ní dokončila v Praze. Byla jazykově velmi nadaná, ovládala prý latinu, francouzštinu, němčinu, angličtinu a ruštinu, navštěvovala hodiny arabštiny, není vyloučeno, že uměla i další jazyky. V dětství si osvojila maďarštinu.³² K ní později neplánovaně přibyla ještě znalost dalšího ugrofinského jazyka. O jejích odborných zájmech té doby mnoho nevíme, zčásti nám je však ozřejmuje její dopis profesorce češtiny a francouzštiny a literární historičce Boženě Heritesové (1883–1963) z roku 1941, jíž po pracovní odmlce oznamovala: *Nyní ji zase беру do ruky s poněkud nového hlediska: chci studovat okruh přátel Marie Kalašové*³³. *Znala jste tu dámu, milá paní profesorko? Pakliže ano, jistě Vás neudiví, že jsem se do ní zamilovala, abych se vyjádřila zcela prosaiccky. Chtěla bych z toho udělat monografii. Vrchlického tím ovšem nevypouštím z rukou, neboť první část práce byla by jejich vzájemná korespondence. A jak bych dodělala tyto první své práce, ráda bych se pustila do díla Vašeho pana otce*³⁴ *poněkud podrobněji a důkladněji, než mohu nyní*.³⁵ Po uzavření vysokých škol byla Havlůjová povolána k výuce na gymnáziu v Praze-Libni, posléze jako profesorka češtiny a němčiny působila na různých dalších měšťanských školách a gymnáziích. V roce 1943 se provdala za Vladimíra Hellmutha-Braunera (1910–1982), prasynovce malířky Zdenky Braunerové (1858–1934) s bohatými politickými a kulturními kontakty a též zajímavou a inspirativní publikační a ediční činností.³⁶ Od té doby byla v domácnosti.³⁷ Mezitím však „do šuplíku“ uspořádala zmíněnou korespondenci Marie Kalašové a Jaroslava Vrchlického.³⁸ Roku 1945 pak přispěla

32 E-mail Catherine Mimra autorce z 15. 5. 2021.

33 Marie Kalašová (1854–1937) byla jednou z nejvýznamnějších překladatelek své doby, převážně z francouzštiny a italštiny, též spisovatelka. Měla přátele mezi mnoha českými (zvláště J. V. Sládek, Jaroslav Vrchlický a Julius Zeyer), ale i zahraničními literáty.

34 František Herites (1851–1929) byl vystudovaný lékárník, prozaik a fejetonista spjatý s jižními Čechami, zvláště s rodnými Vodňany. Jeho dílo charakterizovaly převážně črty, obrázky a fejetony z běžného života, mezi nimi vynikla novela *Tajemství strýce Josefa*. Je autorem *Vodňanských vzpomínek*, kde líčí své mladické styky s Otokarem Mokřým a Juliem Zeyerem.

35 *LA PNP*, f. Heritesová Božena, dopis Marty Havlůjové Boženě Heritesové, 18. 5. 1941. Božena Heritesová patřila zřejmě k rodinným známým. Od roku 1919 pobývala v Bratislavě, kde do konce roku 1938 vyučovala na dívčím gymnáziu, takže je možné, že patřila k Havlůjové vyučujícím.

36 HELLMUTH-BRAUNER, Vladimír (ed.): *Přátelství z konce století. Vzájemná korespondence F. X. Šaldy se Zdenkou Braunerovou*. Společnost F. X. Šaldy, Praha 1939; TÝŽ (ed.): *Přátelství básníka a malířky. Vzájemná korespondence Julia Zejera a Zdenky Braunerové*. Vyšehrad, Praha 1941.

37 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), sb. Zvláštní vyšetřovací spisy (dále jen ZV), a. č. ZV-71 MV, osobní vyšetřovací svazek proti Martě Hellmuthové, protokol o výpovědi obviněné Marty Hellmuthové, 16. 10. 1957; LENDEROVÁ, Milena: „Byl jsem hned nahoře, hned zase dole...“ In: HELLMUTH-BRAUNER, Vladimír: *Paměti rodu*. H & H, Praha 2000, s. 9.

38 Přípravě této korespondence se věnovala opravdu nejspíše již z války, protože na počátku 60. let v souvislosti s ověřováním některých údajů v ní uvedla: [...] *šla jsem do svého starého „šuplete“ pro notný štos listů, který tam byl vložen před dvaceti lety, aby ho neprobílily dychtivé oči tehdejší cenzury, a který se odtud – ke škodě naší literární dokumentace – dosud nedostal. Je to korespondence Jaroslava Vrchlického s Marií Kalašovou, obsahující celkem 262 dopisů*. HELLMUTHOVÁ, Marta: Calderon kontra Lope de Vega. *Lidová demokracie*, 24. 3. 1963, s. 5. Též Albert Pražák, editor knihy *Vrchlický v dopisech* (Československý

ještě pod svým rodným jménem statí o Eduardu Albertovi do monotematického čísla *Českého bibliofila* věnovaného Jaroslavu Vrchlickému.³⁹

V letech 1947–1951 pobývala s manželem v Káhiře, který tam působil jako první tajemník československého velvyslanectví a poté coby zástupce velvyslance (chargé d'affaires).⁴⁰ Vpomáhala mu na velvyslanectví jako administrativní síla, nicméně bez jakéhokoli pracovního poměru.⁴¹ V čele zastupitelského úřadu stanul její muž v listopadu 1948 po odvolání vyslance Františka Kruckého.⁴² Pro Martu Hellmuthovou a pro její „zahoření“ k Waltarimu a Sinuhetovi byl určující právě pobyt v Káhiře.⁴³ V poznámce, kterou ke svému překladu *Egyptana Sinuheta* později připojila, shrnula jeho historii následovně: *Egyptan Sinuhet se mi dostal do rukou v Káhiře, a od svého návratu r. 1951 jsem usilovala o to, aby byl vydán u nás, aby jej někdo přeložil z originálu s mou pomocí v egyptských reáliích. Nakonec jsem dostala svolení od autora přeložit jej z francouzštiny. Avšak při srovnání textu francouzského s originálem mi bylo zřejmé, že je nadměrně mnoho vynecháno, a rozhodla jsem se tedy přeložit dílo z originálu. Tehdejší velvyslanec Finské republiky dr. Urho Toivola – dnes již mrtvý – a autor sám mi darovali nedosažitelné knihy a slovníky. Vzdávám jim tímto svůj dík. Český překlad je úplný, což se nedá říci*

spisovatel, Praha 1955), děkoval Hellmuthové za zapůjčení dvou dopisů do tohoto svazku a uvedl ji jako tu, jež korespondenci Vrchlického s Marií Kalašovou připravila.

39 HAVLŮJOVÁ, Marta: Albert, přítel Vrchlického. *Český bibliofil*, 1945, roč. 14, č. 1–2, s. 42–46.

40 Diplomatický pas jí ministerstvo zahraničních věcí vydalo 22. 10. 1947 s platností do 21. 10. 1952. ABS, kartotéka k fondu Správa pasů a víz (SPV), tzv. diplomatický pas Marty Hellmuthové.

41 Tamtéž, sb. ZV, a. č. ZV-71 MV, osobní vyšetřovací svazek proti Martě Hellmuthové, protokol o výpovědi obviněné Marty Hellmuthové, 16. 10. 1957; LENDEROVÁ, Milena: „Byl jsem hned nahoře, hned zase dole...“, s. 9.

42 Egyptská strana v té době odmítala agrément pro vyslance, postačovalo jim vzájemné zastoupení chargé d'affaires. V jejich očích totiž měli diplomaté z lidově-demokratických zemí v hostujících zemích působit rozklad stávajících pořádků. SVOBODA, Robin: *Československo-egyptské vztahy v letech 1952–1958* (diplomová práce). Univerzita Karlova, Praha 2014, s. 18. Po únorovém převratu se československo-egyptské vztahy vyhrotily, a to hlavně kvůli odlišné orientaci zahraniční politiky, a navíc poté, co Československo neuskutečnilo plánované dodávky zbraní a naopak začalo v době první arabsko-izraelské války dodávat zbraně Izraeli. K situaci na velvyslanectví v té době a Hellmuthovu tamějšímu působení srov. DEJMEK, Jindřich: Ministr zahraničních věcí Vladimír Clementis, jeho úřad a jeho diplomaté (Příspěvek k problému formování diplomacie komunistického Československa v letech 1948–1949). *Historický časopis*, 2010, roč. 58, č. 3, s. 497–532; VAVREČKOVÁ, Veronika: *Československo a Egypt v letech 1945–1968* (disertační práce). Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 2019; ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2009, s. 50–54.

43 Hellmuthová se během pobytu v Egyptě jistě seznamovala s tamní kulturou a literaturou, vrátila se k ní v roce 1969, kdy pro 22. číslo časopisu *Obroda* připravila blok textů egyptského básníka a prozaika Ahmeda Rassima. Je též autorkou překladu hry *Ve znamení Kleopatry* Taufika al-Hakima (nedatovaný strojepis překladu je uložen v Knihovně Divadelního ústavu). Vladimír Hellmuth-Brauner zase v *Práci* (14. 11. 1969) připomněl 80. výročí narození egyptského spisovatele Táhy Husajna. S touto rodinou byli manželé Hellmuthovi dobrými přáteli, se Suzanne Táhá Husajn se Marta dlouhá léta dopisovala. Paní Husajn na ni srdečně zavzpomínala ve své knize *Avec toi. De la France à l'Égypte. "Un extraordinaire amour"*. *Suzanne et Taha Hussein (1915–1973)* (Cerf, Paris 2011).

nejen o francouzském, ale ani o německém, natož prý o anglickém.⁴⁴ Hellmuthová pak opakovaně kritizovala, že Waltari se celosvětově proslavil Sinuhetem, třebaže valná většina překladů (i slovenský) svévolným zkracováním a nedostatečnou péčí jazykovou a stylovou zkresluje nejen formou a kompozicí, ale i ideově autorův originál, což není tak snadno odpustitelné.⁴⁵

V roce 1951 byl Vladimír Hellmuth z diplomatické mise v Egyptě odvolán. Tímto rokem také skončilo jeho členství v KSČ, které trvalo od roku 1945. Nedlouho po návratu do Prahy se manželům narodila dcera Kateřina. Z politických důvodů byl Vladimír Hellmuth po krátkém působení na ministerstvu zahraničních věcí „převeden“ do výroby, tedy nastoupil do dělnického zaměstnání, konkrétně do pražského podniku Konstruktiva. I když byli manželé nadále příležitostně zváni na recepce na různá velvyslanectví a udržovali společenské styky, pro rodinu začalo nelehké období. V dopise z května 1952 se Marta Hellmuthová omlouvá Boženě Heritesové, že ji nakonec ne navštíví ve Vodňanech, a to kvůli manželovi: *On je teď totiž zedníkem, a kdyby si vzal volno právě na ten den* (zrušený svátek svatodušního pondělí – pozn. autorky), *tak by se mu to mohlo mít za zlé.*⁴⁶ Od června 1952 začal V. Hellmuth pracovat v nově založeném Památníku národního písemnictví (tehdy Památníku národní kultury) zprvu jako lektor literárně-expozičního oddělení, od roku 1955 jako odborný pracovník.⁴⁷ Tato instituce vznikající ve zrušeném Strahovském klášteře se zčásti stala i útočištěm pro

44 HELLMUTHOVÁ, Marta: Poznámka k překladu. In: WALTARI, Mika: *Egyptan Sinuhet*. Vyšehrad, Praha 1965, s. 499.

45 HELLMUTHOVÁ, Marta: Mika Waltari. *Výběr z nejzajímavějších knih. Příloha týdeníku Nové knihy*, 1974, č. 1, nestránkováno. Co se týče slovenského vydání, měla překladatelka na mysli překlad *Egyptan Sinuhe* z roku 1967, který pořídil Ervín Mikula, ovšem z němčiny. V letech 1978 a 1986 byla pod překladem téhož románu, opět z němčiny, podepsána Gabriela Vigašová. Román v jejím přetlumočení vyšel na Slovensku v nákladu 80 000 a 60 000 výtisků. Ve slovenských překladech vycházely paralelně také další Waltariho knihy, některé z nich se české verze dočkaly až po roce 1989. Roku 1971 byl publikován svazek *Moderná severská dráma*, pro který Jaroslav Kaňa ze švédštiny přeložil Waltariho drama *Bosorka sa vracia* (roku 1973 inscenováno v televizi). Stejný překladatel znovu ze švédštiny přetlumočil historický román *Karin Månsövä* (1973). V roce 1972 vyšel Irenou Bročekovou z němčiny přeložený román *Riman Minutus*. Roku 1979 převedla Ivana Garinová z němčiny detektivní příběh *Komisár Palmu*, Mária Horváthová z téhož jazyka román *Nesmrtelný Turms*. V roce 1986 vyšel svazek *Malých románů* (*Fine van Brooklyn, Už nikdy nebude zajat, Zlatovláska*), které přeložil Pavol Tvarožek. Kompletní soupis česko-slovenských překladů Waltariho díla viz RELLOVÁ, Lucia: *Tzv. malé romány od Miku Waltariho a porovnanie prekladov jedného z nich do slovenčiny a češtiny* (bakalářská práce). Masarykova univerzita, Brno 2013. Waltari se dočkal i na Slovensku před rokem 1989 bezvýhradného přijetí. DRABEKOVÁ, Zuzana: *Recepčia fínskej literatúry na Slovensku*. In: ROMOVÁ, Edit a ŠOLTYS, Jaroslav (eds.): *Překlad z/do málo rozšířených jazykov*. AnaPress, Bratislava 2007, s. 54–55.

46 LA PNP, f. Heritesová Božena, dopis Marty Hellmuthové Boženě Heritesové, 25. 5. 1952.

47 LENDEROVÁ, Milena: *„Byl jsem hned nahoře, hned zase dole...“*, s. 9; Šifra M. Zah. (ZAHRADNÍKOVÁ, Marta): Hellmuth-Brauner; Vladimír: In: HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana (eds.): *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Libri, Praha 2000, s. 218.

některé režimu nepohodlné osobnosti.⁴⁸ Marta Hellmuthová na sklonku roku 1953 krátce vypomáhala jako tlumočnice v kanceláři afghánského velvyslanectví v Praze, potom pracovala v knihovně Národopisného muzea. Koncem ledna 1955 nastoupila jako cizojazyčná korespondentka do podniku zahraničního obchodu Skloexport, kde setrvala celý následující rok. Poté se „na volné noze“ věnovala překladům knih z finského jazyka:⁴⁹ *Tato práce mě velmi zaneprazdňovala, takže jsem byla plně pracovně využita. Pracovala jsem až 12 hodin denně*, řekla později u soudu.⁵⁰

Marta Hellmuthová se pustila do překládání Waltariho díla v první polovině padesátých let, kdy se ustavovala ideová kulturní politika nového režimu a dva dřívější překlady Waltariho knih se objevily na cenzurním indexu. *Seznam nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury* byl vytvořen pro potřeby Hlavní správy tiskového dohledu v roce 1954 a „očišťovaly“ se podle něj mj. fondy lidových knihoven. Do nemilosti se dostaly Waltariho knihy *Cizinec přichází* a *Kdo zavraždil paní Krollovou?* s odůvodněním, že jde o brak.⁵¹ Psychologická novela *Cizinec přichází* (česky 1941) byla vůbec prvním dílem Waltariho, které bylo do češtiny přeloženo. Kromě něj vyšly v roce 1946 dva detektivní romány *Kdo zavraždil paní Krollovou?*⁵² a *Záhada Rygsecků* (obojí přeložila Milada Krausová-Lesná; první z nich poprvé už v roce 1939 Ivan Loskot). Cenzurní seznam vykazuje v tomto ohledu zvláštní nekonzistenci – zatímco novelu *Cizinec přichází* bychom za brak jako cenzori primárně nepovažovali, přesto ji na indexu najdeme, detektivní prózu *Záhada Rygsecků*, kterou bychom tam podle dobových měřítek a definice braku očekávali, v soupisu uvedena není. Volba překladu *Egyptana Sinuheta* představovala proto jistou výhodu v tom, že šlo o žánr historického románu, který byl považován za nejméně nebezpečný a nejméně problematický.⁵³

Do podzimu 1955 spadá návštěva Marty Hellmuthové na finském zastupitelském úřadu v Praze spojená se snahou získat, s využitím vlastních dosud živých diplomatických konexí, souhlas k překladu Waltariho románu. Kvůli tomu navázala spojení přímo s autorem a ten jí svolení udělil. Mnohem později se Hellmuthová svěřila, že k jejímu prvnímu osobnímu setkání se spisovatelem došlo až po sedmnáctileté korespon-

48 Srov. vzpomínky medievalisty Pavla Spunara, který do Památníku nastoupil v téže době – SPUNAR, Pavel: *Vlny vzpomínek. Rodina – studie – akademie*. Academia, Praha 2010, s. 127–128.

49 ABS, sb. ZV, a. č. ZV-71 MV, osobní vyšetřovací svazek proti Martě Hellmuthové, protokol o výpovědi obviněné Marty Hellmuthové, 16. 10. 1957.

50 Tamtéž, skupinový vyšetřovací svazek proti V. a M. Hellmuthovým, protokol o hlavním líčení, 28. 12. 1957.

51 ŠÁMAL, Petr: *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Academia, Praha 2009, s. 456.

52 Ve Waltariho originálu ovšem nebyla zavražděna paní Krollová, ale Skrofová – srov. finský název originálu *Kuka murhasi rouva Skrofin?*

53 DRABEKOVÁ, Zuzana: *Receptia fínskej literatúry na Slovensku*, s. 49, 54.

denci,⁵⁴ po Waltariho úmrtí v roce 1979 zase napsala, že první dopis od něj dostala před třídvaceti lety.⁵⁵ Z obou sdělení tedy vyplývá, že první dopis od Waltariho přišel do Československa již roku 1956.

Překladatelé se po celá léta komunistického režimu obecně potýkali s nedostatkem slovníků a jazykových příruček. To, že se Marta Hellmuthová rozhodla nepořídít překlad zprostředkovaně přes jiný jazyk, ale přímo z jazyka originálu, bylo zásadní rozhodnutí, kterým si sice vlastní překladatelskou práci velmi zkomplikovala, zároveň se jí ale díky tomu podařilo získat na příslušných místech jistou náklonnost. Pomocnou ruku Martě Hellmuthové totiž nabídl v té době přímo finský velvyslanec. Získávání knih oficiální cestou prostřednictvím velvyslanectví bylo pravděpodobně jistější než klasická poštovní zásilka, z níž byly knihy ze zahraničí nejednou zabavovány a adresát se jich již nikdy nedomohl. Když později při příležitosti prvního vydání překladu románu Waltariho *Egyptana Sinuheta* finská ambasáda v Praze informovala finské ministerstvo zahraničních věcí o tomto novém svazku, nebylo v dopise opomenuto, že Hellmuthová 10. září 1956 obdržela od ministerstva prostřednictvím velvyslanectví gramatiku finského jazyka v němčině, aby se překladatelská práce na tomto románu uspíšila.⁵⁶

V září 1956, tedy v roce jistého uvolňování v kulturním životě, napsal grafik, architekt a redaktor nakladatelství Naše vojsko Břetislav Štorm lektorský posudek na francouzské vydání románu *Egyptan Sinuhe*.⁵⁷ Poukázal v něm na stylistickou obratnost autora, promyšlenou kompozici díla a její stylovou jednotnost, ale též přiznal, že z francouzského překladu nelze hodnotu románu s naprostou jistotou dovodit. Svůj posudek zakončil slovy: *Román je zajímavý a jistě by si získal čtenáře. Sinuhe líčí všechno s hlediska člověka, který má lidi rád, je to humanista v našem slova smyslu. Bojím se však, že jeho názory jsou příliš pokrokové a neodpovídají době, v níž žil. Záleží tedy na nakladatelství, jak se rozhodne – kniha určitě může vyjít, je prospěšná a jen egyptologové mohou mít nějaké námítky.*⁵⁸ Další posudek či posudky lektorského řízení, které byly ve schvalovacím procesu vedoucím k rozhodnutí o vydání v této době určující, k dispozici nemáme. Víme však, že nakladatelství Naše vojsko⁵⁹ o vydání románu

54 HELLMUTHOVÁ, Marta: U Miky Waltariho. *Naše rodina*, 1973, roč. 6, č. 38, s. 6.

55 TÁŽ: Mika Waltari byl i váš přítel. *Lidová demokracie*, 7. 9. 1979, příloha *Neděle s LD*, s. 9.

56 *Ulkoministeriön arkisto* (Archiv ministerstva zahraničních věcí Finské republiky, dále jen UM), f. 46 S, dopis finské ambasády v Praze finskému ministerstvu zahraničních věcí, 16. 9. 1965.

57 Původní název románu ve finštině zněl *Sinuhe egyptiläinen*. Překladatelka zvolila v českém překladu kvůli lepšímu skloňování a zřejmě i již zavedené podobě variantu jména Sinuhet.

58 *Národní archiv* (dále jen NA), f. Správa Sboru nápravné výchovy (dále jen SSNV) – neuspořádáno, osobní vězeňský spis Marty Hellmuthové, lektorský posudek, 26. 9. 1956.

59 Překladovou literaturu mělo jinak v té době v gesci Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.

rozhodlo kladně a dne 24. dubna 1957 s ním Hellmuthová uzavřela překladatelskou smlouvu. Při zpětném ohlednutí se může volba tohoto nakladatele jevit jako kuriózní, ale jak upozornil například romanista a překladatel Jiří Pelán, Naše vojsko mělo tehdy beletristickou redakci obsazenou kvalitními lidmi.⁶⁰ Pro čtvrté číslo stejnojmenného nakladatelského měsíčníku poté překladatelka napsala snad vůbec první ohlas ještě nepřeložené knihy o lékaři faraonů Sinuhetovi, *kteřá oživuje ve formě románové tuto pozoruhodnou postavu – snad nejpozoruhodnější – egyptských dějin*. Mika Waltari, *vedle Sillanpääa největší finský spisovatel, zahledl se do dávné doby, vzdálené 3.300 let, a do daleké země, vzdálené mnoho tisíc kilometrů. Vzal třetinové pero a vložil je do rukou lékaře chudých a královského trepanátora Sinuheta, aby nám on sám vylíčil svým způsobem a svými obrazy převraty myšlenkové i životní, které zachvátily údolí řeky Nilu v rozpětí pouhých dvou desítek let, ale jejichž stopy – byť i anonymně – prosakují do historie východní oblasti Středozemního moře*.⁶¹

Zůstává otázkou, zda Marta Hellmuthová pracovala v polovině padesátých let kromě *Sinuheta* i na překladu jiných knih z finského jazyka, jak by snad naznačovalo výše zmíněné neurčité tvrzení o překladech knih z finštiny, které je přejato z její pozdější výpovědi vyšetřovatelům, v níž měla stručně vylíčit svůj životopis. Vodítko poskytují dokumenty získané z Archivu ministerstva zahraničních věcí Finska.⁶² V únoru 1957 se velvyslanec Urho Toivola obrátil na finské ministerstvo zahraničních věcí s prosbou, jestli by Martě Hellmuthové, jež aktuálně pracuje na překladu Waltariho románu, nemohla být zprostředkována významná díla finského dramatu, která by překladatelka také ráda přeložila a nabídla do repertoáru Vesnického divadla. Sám jí z knihovny úřadu poskytl hry Aleksise Kiviho *Ševci z Nummi* a *Lea*.⁶³ Z Finska přišlo nejprve doporučení tří her autorů: Jalmari Finne (*Pitkäjärveläiset*), Artturi Järviluoma (*Pohjalaisia*) a Hella Wuolijoki (*Niskavuoren naiset*).⁶⁴ Finská ambasáda se vzápětí přimlouvala, aby překladatelce nezištně vypomohli zasláním konkrétních svazků, neboť občané Československa nemají příležitost získat cizí měnu a sami si zakoupit zahraniční knihy. Navíc je třeba propagovat finskou kulturu, a to právě například prostřednictvím podpory zahraničních překladatelů, zvláště těch, kteří vyvinuli nemalé úsilí, aby si finštinu osvojili, a jsou tedy schopni překládat přímo z toho jazyka.⁶⁵ Díky součinnosti s Finskou

60 PELÁN, Jiří: V Italech je zakořeněný smysl pro krásu a ideály (připravila J. Machalická). *Lidové noviny*, 20. 6. 2020, příloha *Orientace*, s. 16.

61 HELLMUTHOVÁ, Marta: Já, Sinuhet. Finský román o lékaři faraonů. *Naše vojsko*, 1957, roč. 3, č. 4, s. 76–77.

62 Za jejich zprostředkování autorka děkuje zaměstnanci této instituce, panu Heino Samimu.

63 *UM*, f. 46 S, dopis finské ambasády v Praze finskému ministerstvu zahraničních věcí, 28. 2. 1957.

64 Tamtéž, dopis finského ministerstva zahraničních věcí finské ambasádě v Praze, 15. 4. 1957.

65 Tamtéž, dopis finské ambasády v Praze finskému ministerstvu zahraničních věcí, 2. 5. 1957.

unií divadelních organizací (Suomen Teatterijärjestöjen Keskusliitto) se pro Martu Hellmuthovou nakonec podařilo bezplatně získat od nakladatelů celkem deset svazků finských her.⁶⁶ Vzhledem k dalšímu dění však Hellmuthové k jejich přetlumočení mnoho času nezbývalo. Databáze Knihovny Institutu umění – Divadelního ústavu v Praze eviduje pouze její strojopisný překlad Waltariho veselohry o třech dějstvích *Noční host* s datací 1957. Překlad zaslané Waltariho hry *Noita palaa elämään* s českým názvem *Čarodějka* (stejně jako překlad jeho dramatu *Vlastní pramen*) vyšel oficiálně až za dlouhých devatenáct let.

Během intenzivní a nadějně překladatelské práce ve druhé polovině padesátých let začali být Hellmuthová a její muž vyšetřováni Státní bezpečností. Již v Káhiře totiž měli být v kontaktu s diplomatickými osobami ze západních států a československými občany v emigraci. Vladimír Hellmuth podle vyšetřovatelů zasilal v letech 1952–1953 do zahraničí špionážní zprávy o hospodářské a politické činnosti v Československu emigrantovi, někdejšímu diplomatovi a domnělému agentovi americké rozvědky Jiřímu F. Brotanovi,⁶⁷ jemuž rovněž poskytl informaci o stavbě krytu pod Pražským hradem, a tím vyzradil státní tajemství. Hellmuthová prý o všem věděla (Brotan byl totiž manželem jedné z jejích sester – Zory, která se z exilu ozývala pod babiččíným jménem A. Tichá, popř. jen Antonie nebo Tonča), tuto „vyzvědačskou“ činnost měla schvalovat a podporovat a navíc sama předávat písemné zprávy iránskému legačnímu radovi, který je Brotanovi zprostředkoval diplomatickou poštou iránského velvyslanectví. Hellmuthová se při výsleších hájila, že Brotanovi sice psali různé informace, ale nepovažovala je za protistátní jednání ani za nepřátelskou činnost. Tušila pouze, že je Brotan možná využije při psaní článků do různých časopisů. Šlo o veskrze soukromou, rodinnou korespondenci, pro jistotu vedenou kvůli uprchlickému statusu Brotanových ve francouzštině. Kromě toho Brotanovi také posílali některé dobové brožury a publi-

66 Agapetus (Yrjö Soini): *Matti ja Maija, Syntipukki, Viisi vekkulia*; Ensio Rislakki: *Kunniottaen, Ruma Elsa, Musta Saara*; Sersp (Seere Salminen): *Neljä naista*; Jussi Talvi: *Ennen pitkääperjantaita*; Ilmari Turja: *Särkelä itte*; Mika Waltari: *Noita palaa elämään*. *UM*, f. 46 S, dopis Finské unie divadelních organizací finskému ministerstvu zahraničních věcí, 28. 5. 1957.

67 Jiří Brotan byl na počátku 50. let, tedy v době, kdy pracoval na československém velvyslanectví ve Švýcarsku, spolupracovníkem Státní bezpečnosti pod krycím jménem „René“. Jelikož se však prokázalo, že je „oddaným spolupracovníkem“ Vladimíra Clementise (ten byl mj. v roce 1949 Brotanovým svědkem na svatbě), měl být roku 1951 ze Švýcarska odvolán. Poté, co se Brotan dozvěděl, že byli v Československu zatčeni Artur London a Vavro Hajdů, rozhodli se společně se ženou zůstat ve Švýcarsku v exilu. Od roku 1956 žili v Mnichově, kde J. Brotan krátce pracoval v organizaci na pomoc uprchlíkům AFRC (American Fund for Czechoslovak Refugees). Poté manželé Brotanovi opustili Evropu a odešli do Spojených států amerických. *ABS*, f. Hlavní správa rozvědky (I. správa) 1945–1990, svazek reg. č. 4511 I. S, a. č. AS 0001 I. S a též MICHÁLEK. Slavomír: *Tribute to Diplomat, Friend and Mentor Jiri F. Brotan (1923–2013)*. Vydavatelstvo Pozsony/Pressburg/Bratislava, Bratislava 2014. Dr. Slavomíru Michálkovi děkuji za konzultaci o životních peripetiích Jiřího Brotana.

kace, které obstarával a komentoval novinář Jaroslav Urban. Manželé Brotanovi je zase na oplátku z exilu finančně a materiálně podporovali.⁶⁸

Ve vyšetřovací vazbě, v níž byla od 26. srpna 1957, se překladatelka zjevně strachovala o rukopis rozpracovaného překladu Waltariho *Sinuheta* a o dodržení závazků, které měla vůči nakladatelství Naše vojsko, a proto dne 5. září zažádala, aby byly jejímu otci z bytu předány veškeré písemnosti, které se vztahují k překladu. Tato žádost obsahuje detailní popis stavu překladu k tomuto dni. Z ní je možné zjistit, že již 1. července Hellmuthová předala do nakladatelství překlad prvního dílu, jenž se měl začít ve spolupráci s redaktorkou upravovat v průběhu září. Podle smlouvy měla druhý díl odevzdat 1. září 1957, to ale znemožnilo zatčení – zbývalo přepsat ještě několik stran na psacím stroji a opravit překlepy a mnohé dodatečně zjištěné výrazy, konzultovat egyptská jména (s egyptologem Františkem Lexou⁶⁹) a s příslušným odborníkem také jména syrských měst. Mimoto bylo její smluvní povinností zpracovat vysvětlivky k pojmům a historickým faktům, což zatím neučinila, a provést příslušné korektury. Výčet konkrétních položek týkajících se překladu knihy napovídá, s jakými pomůckami překladatelka pracovala. Kromě finského originálu Waltariho románu vyjmenovala Hellmuthová finsko-francouzský slovník, finsko-německý slovník, německy psanou finskou gramatiku a pět krabic, které obsahovaly její vlastní finsko-český slovník zapsaný na lístcích.⁷⁰ Později se ukázalo, že při domovní prohlídce bylo zabaveno taktéž sto kusů *dopisů z ciziny jednak rodinných a jednak týkajících se překladatelské činnosti Hellmuthové*.⁷¹

Rozsudek Krajského soudu v Praze byl vynesena 28. prosince 1957 a odsoudil Vladimíra Hellmutha pro trestný čin vyzvědačství k trestu deseti let odnětí svobody a Martu Hellmuthovou k trestu sedmi let odnětí svobody pro trestný čin pomoci k trestnému činu vyzvědačství a dále ke ztrátě čestných práv občanských za současného propadnutí

68 ABS, sb. ZV, a. č. ZV-71 MV, osobní vyšetřovací svazek proti Martě Hellmuthové.

69 František Lexa publikoval v roce 1912 překlad *Vypravování o životě Sinuhově. Vlastní životopis Sinuhetův* byl dále součástí svazku *Beletristické literatury staroegyptské* (J. Šnajdr, Kladno 1923) a později též *Výboru ze starší literatury egyptské* (Šolc a Šimáček, Praha 1947). K osobnosti a autoritě F. Lexy více viz např. MUŽÍKOVÁ, Růžena (ed.): *František Lexa. Zakladatel české egyptologie*. Univerzita Karlova, Praha 1989.

70 ABS, sb. ZV, a. č. ZV-71 MV, osobní vyšetřovací svazek proti Martě Hellmuthové, dopis k předání knihy „Sinuhet, Egyptán“, 5. 9. 1957. Dcera Marty Hellmuthové autorce potvrdila, že se v jejich domácnosti nacházela spousta krabic od bot s kartotéčnými lexikálními lístky, které překladatelka neustále doplňovala či upřeshňovala, každý výraz zvažovala, porovnávala se synonymy, s jinými jazyky atd. E-mail Catherine Mimra autorce z 10. 11. 2019. Po smrti překladatelky získala tento lístkový katalog knihovna finštiny pražské filozofické fakulty. Tehdy už byl uložen nikoli v krabicích, ale ve skříní s šuplíky, které se však kvůli špatnému stavu tohoto kusu nábytku museli v knihovně finštiny zbavit. Lístky pak studenti přepsali do tabulkového softwaru, což se neobešlo bez komplikací. Některé zápisy byly nerozluštitelné, značná část lístků obsahovala pouze francouzské či německé ekvivalenty atd. E-mail Lenky Fárové autorce z 13. 1. 2020.

71 ABS, sb. ZV, a. č. ZV-71 MV, osobní vyšetřovací svazek proti Martě Hellmuthové, stvrzenka č. 2.

celého jmění. V průběhu odvolacího líčení u Nejvyššího soudu v Praze v březnu 1958 byla trestná činnost Vladimíra Hellmutha překvalifikována na pomoc k vyzvědačství, avšak se stejným, desetiletým trestem odnětí svobody, odvolání Marty Hellmuthové bylo zamítnuto. Ta se při něm mimochodem pokoušela hájit též svou překladatelskou činností: *Před zatčením jsem pracovala 10–12 hodin denně na překladu knihy Sinuhet Egyptan, kterou jsem obdržela od egyptské malířky, v které je popisována sociální revoluce v dobách faraonů, a právě pro tento její sociální obsah, zejména když jsem viděla, že tato kniha je nesprávně na západě překládána, chtěla jsem, aby tato kniha se stala známou naší veřejnosti.*⁷²

K výkonu trestu byla překladatelka v květnu 1958 z Prahy převezena do pardubické ženské věznice (Nápravně pracovní tábor /NPT/ č. 1 Pardubice), kde pracovala převážně jako šička ve švadlárně. V soupisu vykonávaných zaměstnání v tomto zařízení pak nacházíme pro nás klíčovou položku – u období od 16. září 1958 do 8. dubna 1959 je uveden strohý záznam „překlady“. Iniciativa k pokračování překladu Waltariho díla vzešla zřejmě přímo od Hellmuthové, nakladatelství Naše vojsko ji ovšem kvitovalo. Nejranější doklad o tom máme v dopise nakladatelství, které se 9. července 1958 s jistými rozpaky obrátilo na náčelníka NPT Pardubice: *Vážený soudruhu, paní Marta Helmutová, která přeložila pro naše nakladatelství knihu finského spisovatele Waltariho „SINUHET“, nám dopisem 8. června t. r. oznámila, že má možnost dokončit nyní svou práci na překladu, a žádá nás proto o zaslání rukopisu. Prosíme Vás proto, abyste nám oznámil, za jakých podmínek by se to mohlo uskutečnit, t. j. co je k tomu ze strany nakladatelství učinit.*⁷³ Dne 11. srpna zaslal náčelník pardubického NPT Jaroslav Huňáček do nakladatelství Naše vojsko souhlas s tím, aby Marta Hellmuthová dokončila překlad Waltariho knihy, a též žádost, aby kromě rukopisu byl zaslán také stručný obsah díla, které bude překládáno.⁷⁴ Ještě v srpnu přišly do věznice kopie překladu. Dne 8. září nakonec k vězňené překladatelce z nakladatelství Naše vojsko doputoval originál rukopisu jejího překladu v rozsahu 547 stran.⁷⁵ Vrátila se k němu po více než roce od svého zatčení a čtyři měsíce od svého uvěznění v Pardubicích. Tento moment, díky kterému znovu získala možnost smysluplné seberealizace, pro ni jistě znamenal velkou vzpruhu.

Oficiální, schválená literární, popř. odborná činnost v československých vězeních padesátých let představuje zatím málo prozkoumaný fenomén. Jedním z nejzajímavějších dokladů tohoto druhu bylo psaní politických memoárů, hlavně o událostech

72 Tamtéž, skupinový vyšetřovací svazek proti V. a M. Hellmuthovým, protokol o odvolacím líčení, 5. 3. 1958.

73 NA, f. SSNV – neuspořádáno, osobní vězeňský spis Marty Hellmuthové, dopis nakladatelství Naše vojsko náčelníku NPT Pardubice, 9. 7. 1958.

74 Tamtéž, dopis náčelníka NPT č. 1 [Jaroslava Huňáčka] nakladatelství Naše vojsko, 11. 8. 1958.

75 Tamtéž, dopisy nakladatelství Naše vojsko z 8. 9. 1958 náčelníku NPT č. 1 Pardubice a Martě Hellmuthové.

Mnichova 1938 a době protektorátu, vybranými prominentními vězni převážně ve Valdicích, a to zřejmě na pokyn a se svolením náměstka předsedy vlády a někdejšího ministra informací a kultury Václava Kopeckého. Na konci padesátých let se do něj zapojili například právník a politik Prokop Drtina,⁷⁶ Gustáv Husák,⁷⁷ právník a poslanec Národního shromáždění Vlastimil Klíma nebo protektorátní sekretář prezidenta Háchy, právník Josef Kliment.⁷⁸ Kvůli nedostatku jiných vhodných odborníků v úzce orientovaných vědních oborech na svobodě byli pověřováni k výkonům badatelským a překladatelským i političtí vězni. Vědecká a překladatelská činnost pro oficiální ediční účely byla povolena třeba klasickému filologovi Bohumilu Rybovi,⁷⁹ po určitou dobu mohl ve vězení překládat také Rudolf Mertlík. Svou roli jistě sehrály dříve uzavřené nakladatelské smlouvy či naplánované odborné projekty. Samostatnou kapitolu tvoří zaměstnávání vězňených učenců a využívání jejich znalostí a kvalifikace v technických a výzkumných ústavech a projektových odděleních v československých věznicích, ale i pracovních táborech.⁸⁰ Pro literární historii zůstává doposud nezpracována účast vězňených literátů a intelektuálů v překladatelských složkách technických ústavů – například v překladatelském oddílu na Pankráci působil spisovatel Václav Prokůpek a v roce 1961 se mezi překladatele v tamějším technickém ústavu zařadil básník Václav Renč. Ve věznici v Praze-Ruzyni překládali různé normy a technické texty literární kritik Bedřich Fučík či básník Josef Kostohryz. Postupem času byla některým politickým vězňům povolována a tolerována i soukromá literární, překladatelská či vědecká práce – snad nejlépe to lze pozorovat na příkladu historika, básníka a esejisty Zdeňka Kalisty.⁸¹

Můžeme jen domýšlet, co vše ve skutečnosti rozhodlo ve prospěch vězeňského překládání Marty Hellmuthové. Existoval nějaký přímluvce? Projevil se dřívější společensko-kulturní kapitál rodiny? Podílely se na tom měnící se podmínky ve věznicích na konci padesátých let? Zcela jistě se zde protnuly zájem nakladatelství a zájem překladatelčin, jehož podstata byla především ekonomická. Nakladatelství mohla hrozit finanční ztrá-

76 Později vyšly s názvem *Československo můj osud* – více viz KOUTEK, Ondřej: *Prokop Drtina. Osud československého demokrata*. Ústav pro studium totalitních režimů – Vyšehrad, Praha 2011.

77 MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák*. Vyšehrad, Praha 2017, s. 312–313.

78 KLIMENT, Josef: *U obětovaného prezidenta. Hořké paměti Háchova tajemníka*. Academia, Praha 2019, kde vznik těchto pamětí objasnil jejich editor Václav Velčovský.

79 Více viz DVOŘÁČKOVÁ, Věra: Profesor Bohumil Ryba, mezi vědou a vězením. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, č. 7. ABS, Praha 2009, s. 227–274.

80 K tomuto tématu a využívání vězňených odborníků především z řad politických vězňů v technických odvětvích (stavební projekce, architektonické studie, návrhy pro strojírenství aj.) viz KÝR, Aleš: Odborná činnost odsouzených v technických odděleních ministerstva vnitra. *Historická penologie*, 2010, roč. 8, č. 1, s. 49–58 a KOUKALOVÁ, Šárka: Otroci s inženýrským titulem. Technické ústavy ministerstva vnitra a vězňení odborníci v 50. a 60. letech. *Paměť a dějiny*, 2019, roč. 13, č. 4, s. 3–10.

81 K tomu více viz FERKLOVÁ, Renata: Vězeňská dramata Zdeňka Kalisty. In: KALISTA, Zdeněk: *Divadelní hry z vězení*. Památník národního písemnictví, Praha 2019, s. 7–220.

ta, překladatelka zase mohla mít strach ze sankcí, které by následovaly, pokud by dílo podle smlouvy neodevzdala. Podle její dcery chtěla pravděpodobně dokončit překlad i proto, že od nakladatele obdržela vysokou finanční zálohu (přes Český literární fond), z níž už jí v době zatčení mnoho nezbylo.⁸² Uvedená praxe nicméně nebyla zcela neobvyklá a ve vědeckých či literárních a redakčních kruzích šlo o jistý druh veřejného tajemství, jak dokládají vzpomínky vedoucí redaktorky Státního nakladatelství krásné literatury, hudby a umění (SNKLHU), resp. později Státního nakladatelství krásné literatury a umění, potažmo Odeonu, Dagmar Steinové na „kauzu“ básníka a překladatele Rudolfa Mertlíka: *Rozhodně byl zatčen, odsouzen a ve vězení strávil několik let. My jsme začali uvažovat, jak naložíme s jeho překlady, které jsme chystali. A potom přišlo překvapení – pracovníci ministerstva vnitřně požádali ředitele nebo možná šéfredaktora SNKLHU, aby nakladatelství dovolilo/umožnilo Mertlíkovi ve vězení na překladech dále pracovat a posléze překlady vydalo – ovšem bez uvedení autora.*⁸³ V polovině padesátých let Mertlík překládal verše do výboru *Římská lyrika* a verše Hanse Sachse a ještě v roce 1957 dělal korektury Sachsových *Masopustních her*. Nutno podotknout, že ani v jedné z těchto oficiálně vydaných knih opravdu nebylo jeho jméno uvedeno.

Jenže povolená intelektuální práce za mřížemi vyvolávala nedůvěru a znesnadňovala odsouzeným jejich postavení ve vězeňském kolektivu. Rovněž Hellmuthová prý kvůli tomu u spoluvězeňkyň upadla v podezření, že „kolaboruje“ a je „nespolehlivá“,⁸⁴ jako ostatně všichni, kterým se dostalo nezvyklého privilegia. Podobného odsouzení se třeba dočkaly ženy, které byly odváženy na práci do ruzyňského technického ústavu a posléze pracovaly na specializovaném technickém oddělení přímo v pardubické věznici.⁸⁵

Překladatelská činnost se uzavřela po osmi měsících, což nesla Hellmuthová těžce.⁸⁶ V březnu 1960 byl sepsán kritický posudek, který rekapituloval její slabý a pomalý pracovní výkon na švadlárně, kam byla zařazena na práci: *Na pracovišti má přezdívku*

82 E-mail Catherine Mimra autorce z 24. 10. 2019. Finanční náležitosti se řešily také kvůli dalším byrokratickým úkonům. V lednu 1959 začal odbor finanční rady Obvodního národního výboru v Praze 5 vyšetřovat pohledávku Hellmuthové u Našeho vojska, aby mohl správně realizovat propadnutí jmění, které bylo součástí jejího trestu. Překladatelka byla kvůli tomu vyslýchána v březnu 1959, kdy mj. uvedla, že na překladu je jí nyní umožněno pracovat a že příslušný honorář bude poukázán vedení NPT k pokrytí výloh spojených se soudem a výkonem jejího trestu. V otázce právoplatnosti překladatelské smlouvy doporučovala obrátit se přímo na nakladatelství. NA, f. SSVN – neuspořádáno, osobní vězeňský spis Marty Hellmuthové, dopis vedoucího finančního odboru (odboru finanční rady) ONV Praha 5, 8. 1. 1959 a zápis o výpovědi Marty Hellmuthové, 5. 3. 1959.

83 STEINOVÁ, Dagmar: *Co zbylo v paměti*. Academia, Praha 2014, s. 26–27.

84 E-mail Catherine Mimra autorce z 24. 10. 2019.

85 Rozhovor s Vlastou Jakobovou. *Politická vězni.cz*, 12. 10. 2012 – viz <http://www.politictivezni.cz/vlasta-jakubova.html> (citováno k 30. 5. 2021).

86 Ve vězení také M. Hellmuthová trpěla zdravotními obtížemi, které v září 1959 vyústily v operační zákrok a téměř měsíční pobyt v nemocnici.

„Spící pan[n]a“. Velmi ráda by překládala z cizích jazyků, a to hlavně z finštiny. Někdy budí dojem, že není normální. Styká se [s] lidmi sobě rovnými a mezi odsouzenými není oblíbena.⁸⁷ Výkon trestu sám o sobě představuje nebyvalý zásah do lidské podstaty, spočívající ve ztrátě svobody, nezávislosti a bezpečí, odloučení od rodiny a blízkých, dehumanizaci. Přítomno bylo za mřížemi v různých podobách násilí a ponižování. Vyrovnávání se s touto realitou bylo u každého jedince odlišné. Mimoto vzdělané vězeňkyně často pociťovaly kulturní deprivaci a nedostatek intelektuálních impulzů, které si všelijak vynahrzovaly (ilegální přednášková činnost apod.).⁸⁸ V překladatelčině vězeňském spise je založen blíže neurčený, snad výstupní formulář z dubna 1960, jehož součástí byla také rubrika připomínek k vedení NPT. Hellmuthová v něm rozvedla několik svých návrhů na zlepšení výkonu trestu, a to právě v oblasti kultury, kdy doporučovala především více hodnotných filmů a knih a více poslechu hudebních, dramatických a vzdělávacích relací pro celý tábor: *Je škoda, že tato možnost vzdělávání je zde opomíjena, protože by jistě zapůsobila na mnohé ženy a odvedla je od zbytečných a malicherných zájmů a hádek, které leckdy špatně končí, k zájmům kulturním, a jistě by to zapůsobilo i do jejich dalšího života. A pak rozhlas, film, živé slovo a obraz je daleko přesvědčivější než slovo denního tisku. Já jako pedagog bych mohla o tom psát více. Ale snad stačí i těchto pár dobře míněných slov.*⁸⁹

Marta Hellmuthová byla, stejně jako její muž, který byl vězněn v Leopoldově, propuštěna na amnestii 10. května 1960.⁹⁰ Nicméně ještě v roce 1962 vojenský obvodový prokurátor přezkoumával postup nakladatelství Naše vojsko ve věci překladatelského honoráře a žádal nápravné zařízení v Pardubicích o zapůjčení korespondence, která se tehdy vedla se zmíněným nakladatelstvím, a o předložení vyjádření: *1) kým a z jakého podnětu bylo rozhodnuto o překladatelské činnosti jmenované po dobu výkonu trestu odnětí svobody, 2) po jakou dobu byl tento překlad jmenovanou prováděn, 3) jakým způsobem byly uhrazeny náklady za výkon trestu odnětí svobody jmenovanou, 4) jaké*

87 NA, f. SSNV – neuspořádáno, osobní vězeňský spis Marty Hellmuthové, posudek na odsouzenou Hellmuthovou Martu starš. Františka Randuse, 24. 3. 1960.

88 Ke zkušenosti žen vězňů v 50. letech viz vzpomínkové a literární texty Albíny Palkoskové-Wiesenbergerové (*Nebyl to jen sen*. Luxpress, Praha 1991), Dagmar Šimkové (*Byly jsme tam taky*. Orbis, Praha 1991) nebo Jiřiny Zábranové (*Ohlédnutí*. Torst, Praha 1994), vězeňské přednášky a dopisy Růženy Vackové (*Vězeňské přednášky*. Archiv Univerzity Karlovy, Praha 1999 a *Ticho s ozvěnami. Dopisy z vězení z let 1952–1967*. Česká křesťanská akademie, Praha 1994) a též odborné práce, např. Tomáše Bursíka (*Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe! Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. ÚDV ZK PČR, Praha 2006) a již zmíněné Kláry Pinerové.

89 NA, f. SSNV – neuspořádáno, osobní vězeňský spis Marty Hellmuthové, blíže neurčený formulář, 3. 4. 1960.

90 K této amnestii více viz ROKOSKÝ, Jaroslav: *Amnestie 1960. Paměť a dějiny*, 2011, roč. 5, č. 1, s. 36–54.

bylo chování jmenované v době výkonu uváděného trestu.⁹¹ Odpověď náčelníka útvaru nápravných zařízení ministerstva vnitra (v zastoupení por. Františkem Hrubešem) na tento dopis osvětluje další část našeho příběhu. Jmenovaný potvrdil, že Hellmuthové bylo ve výkonu trestu povoleno dokončit překlad na základě přípisu od nakladatelství Naše vojsko ze dne 9. července 1958, a zároveň podal i oficiální vysvětlení, proč v uvedeném nakladatelství dlouho připravovaný překlad nevyšel: *Práce na překladu knihy byla přerušena na základě návštěvy redaktorky Našeho vojska, která tuto věc projednávala se jmenovanou a pracovníkem zdejšího útvaru. Důvod k přerušení práce na překladu byl ten, že nakladatelství Naše vojsko po reorganizaci⁹² se bude zabývat výhradně vojenskou tematikou, takže by tuto knihu vydat nemohlo.*⁹³

Propuštění na „svobodu“ a následná adaptace na civilní život nebyly z nejrůznějších důvodů jednoduchou záležitostí, často je provázela stigmatizace většinové společnosti.⁹⁴ Jak poznamenala historička Milena Lenderová, i pro manžele Hellmuthovy byl návrat do „normálního“ života velmi pomalý. Po určitý čas rodina například bydlela na hradě Křivoklát, kde žili rodiče Hellmuthové.⁹⁵ Po propuštění bylo třeba se vyrovnat se změněným sociálním postavením a socioekonomickým statutem, traumatem nespravedlivého uvěznění, ztrátou přátel, finančními a majetkovými obtížemi, neboť Hellmuthovi mj. přišli o knihy, starožitné vybavení domácnosti atd., kterého se složitě domáhali zpět.⁹⁶ K tomu je třeba připočíst, že oběma byl amnestií prominut zbytek

91 NA, f. SSNV – neuspořádáno, osobní vězeňský spis Marty Hellmuthové, dopis vojenského obvodového prokurátora Zbyňka Kiesewettera, 23. 3. 1962.

92 Na základě archivních dokumentů se dozvídáme, že v první polovině roku 1959 bylo ministerstvo národní obrany (MNO) nuceno reagovat na *Zprávu o současném stavu a dalším rozvoji vydavatelské a nakladatelské činnosti a polygrafického průmyslu*, která navrhovala zkrácení polygrafické základny MNO. Zhruba v téže době ministerstvo školství a kultury (MŠK) vzneslo v souvislosti se zamýšlenou novou organizací nakladatelské činnosti na MNO požadavek přísné nakladatelské specializace, kterému se nový ediční plán nakladatelství na rok 1960 přizpůsobil. Změny stvrdilo dne 7. července 1959 politické byro ÚV KSČ, které schválilo reorganizaci, spočívající mj. v převedení základního závodu národního podniku Naše vojsko – tiskárna z působnosti MNO do spotřebního průmyslu. Další změny se týkaly vztahů a činnosti jednotlivých podniků, neboť bylo navrženo zrušit Sdružení národních podniků Naše vojsko a dílčí podniky se tímto staly samostatnými výrobně-hospodářskými jednotkami, řízenými přímo MNO. S těmito změnami souviselo omezení rozsahu edičního profilu Našeho vojska – nakladatelství, jež se mělo napříště soustředit na zkvalitnění edičního plánu a zvýšení péče o vojenskopolitickou a vojenskoodbornou literaturu a jehož činnost se měla orientovat v podstatě výhradně na potřeby MNO a branných složek. MŠK mělo zajistit převedení titulů rozpracované produkce, které neodpovídaly edičnímu profilu Našeho vojska, do příslušných státních nakladatelství. *Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv*, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní politická správa, 1959, k. 134, inv. č. 395, sign. 13/12.

93 NA, f. SSNV – neuspořádáno, osobní vězeňský spis Marty Hellmuthové, dopis náčelníka útvaru NZ MZ v z. por. Fr. Hrubeše, 28. 3. 1962.

94 PINEROVÁ, Klára: *Do konce života*, s. 278–309.

95 Otec Bedřich Havlůj, plukovník ve výslužbě, byl správcem hradu a matka Hermína, roz. Hynková, průvodkyně.

96 E-mail Catherine Mimra z 10. 11. 2019 a LENDEROVÁ, Milena: „*Byl jsem hned nahoře, hned zase dole...*“.

trestu odnětí svobody, ovšem pod podmínkou deseti let. Zbytek této zkušební doby jim byl odpuštěn až amnestií prezidenta republiky z 9. května 1965.⁹⁷

Vladimír Hellmuth po propuštění nastoupil jako pomocný dělník do Spojených oce-láren Kladno, v roce 1963 se mohl opět vrátit jako odborný pracovník do Literárního archivu Památníku národního písemnictví, kde zůstal až do roku 1976.⁹⁸ Martě Hellmuthové tehdy pomohla přítelkyně, komenioložka Dagmar Čapková,⁹⁹ jež jí zprostředkovala práci, nejspíše externí, pro Pedagogický ústav J. A. Komenského.¹⁰⁰ V pozdějším, nezveřejněném nekrologu Violy a Dagmar Čapkových o tom čteme (a mimoděk poznáváme šíři překladatelčiny jazykové vybavenosti): *Překladatelskou činnost (z angličtiny, francouzštiny, němčiny a ruštiny) uplatnila Marta Hellmuthová i při mezinárodních komeniologických konferencích (1967, 1970) za několikaletého působení v Pedagogickém ústavu J. A. Komenského ČSAV v Praze.*¹⁰¹ Komenioložka Marta Bečková si Hellmuthové prodlévání ve zmíněném ústavu na přelomu šedesátých a sedmdesátých let vybavila a přinejmenším potvrdila, že překladatelka se v roce 1970, na který připadlo výročí 300 let od Komenského úmrtí, zřejmě účastnila československo-italské komeniologické konference v Římě a podílela se také na přípravách pražské mezinárodní komeniologické konference, jež se konala v Praze v září téhož roku.¹⁰² Sama Hellmuthová se později vyjádřila, že by si přála, aby byl Komenský, který stejně jako Waltari hovoří mezinárodním jazykem, ve Finsku známější.¹⁰³

Ještě v lednu 1967 Krajský soud v Praze zamítl návrh Hellmuthových na obnovu trestního řízení. Toto usnesení například dokumentovalo svědectví obou manželů o tom, že proti nim bylo při někdejších vyšetřování užito psychického nátlaku a výhrůžek a že byly výsledkové protokoly manipulovány. Soud se však přiklonil k závěrům Inspekce ministra vnitra, která ani jedno z toho nepotvrdila. Hellmuthovým nepomohla ani stížnost u Nejvyššího soudu.¹⁰⁴ Nicméně 24. června 1969 přinesly dva celostátní deníky, *Rudé právo* a *Lidová demokracie*, krátké články informující o tom, že zvláštní senát Krajského soudu v Praze zprostil oba manžele, známého vědeckého pracovní-

97 ABS, sb. ZV, a. č. ZV-71 MV, skupinový vyšetřovací svazek proti V. a M. Hellmuthovým, usnesení Krajského soudu v Praze, 3. 9. 1965.

98 Šifra M. Zah. (ZAHRADNÍKOVÁ, Marta): *Hellmuth-Brauner, Vladimír*, s. 218.

99 K její osobnosti více viz STEINER, Martin: Ke komeniologickým studiím Dagmar Čapkové. *Slovo a smysl*, 2020, roč. 17, č. 33, s. 249–255.

100 E-mail Violy Čapkové-Parente autorce z 10. 1. 2020.

101 *Archiv Catherine Mimra*, vdč- (ČAPKOVÁ, Viola a Dagmar): *Za významnou překladatelkou*, nestránkováno.

102 Telefonický rozhovor autorky s Martou Bečkovou 14. 4. 2020.

103 KORTE, Rauha – LINDROOS, Hannu: Olemme kiitoksen velkaa Martalle. *Me Naiset*, 1978, č. 35, stránkování nedohledáno.

104 ABS, sb. ZV, a. č. ZV-71 MV, skupinový vyšetřovací svazek proti V. a M. Hellmuthovým, usnesení Krajského soudu v Praze, 26. 1. 1967 a usnesení Nejvyššího soudu, 25. 4. 1967.

ka, publicistu v oboru literatury a někdejšího pracovníka ministerstva zahraničí a překladatelku finské literatury a literární kritičku, obžaloby z roku 1957, která je vinila z trestných činů vyzvědačství a z pomoci k trestnému činu vyzvědačství, a zrušil celý tehdejší rozsudek jak krajského soudu, tak Nejvyššího soudu. Připomenuto bylo, že trestného činu se měli dopustit tím, že si korespondovali se svým příbuzným a diplomatem (mj. spolupracovníkem V. Clementise) J. Brotanem, kterému také zasílali běžně dostupné knihy, což bylo klasifikováno jako prozrazování státního tajemství.¹⁰⁵ Rehabilitace se však podle dcery Hellmuthových přerušila, plně rehabilitovat rodiče se jí podařilo až v roce 1992, avšak bez navrácení zabaveného majetku.¹⁰⁶

Na konci šedesátých let začali oba přispívat do novin, zejména do *Lidové demokracie* a nového periodika lidové strany *Obroda*. V ovzduší Pražského jara rovněž připojili své podpisy k výzvě *Dva tisíce slov*.¹⁰⁷ Snad bychom mohli říci, že konec šedesátých let byl zvláště pro Vladimíra Hellmutha-Braunera šťastným obdobím. Publikoval řadu textů, deník *Práce* otiskl jeho portrét¹⁰⁸ a ještě v roce 1971 uveřejnil literární historik Karel Krejčí v *Glosách ze Strahova* jubilejní medailon k jeho šedesátinám, v němž zmínil jeho diplomatickou dráhu, vystřídanou manuálním povoláním stavebního dělníka, vězněním (a rehabilitací) a s tím související vynucenou desetiletou přestávku v odborné a publikační činnosti.¹⁰⁹ Zato vrchol publikační a překladatelské činnosti Marty Hellmuthové měl teprve přijít, a to možná poněkud paradoxně v letech normalizace, kdy po období určitého rozvolňování a demokratizace literárního pole došlo v sedmdesátých letech opět k obnovení rozptýlené cenzurní soustavy a regulaci literární komunikace, z níž byla vyloučena řada autorů včetně překladatelů.¹¹⁰

105 Manželé Hellmuthovi rehabilitováni. *Rudé právo*, 24. 6. 1969, s. 2 a Šifra (bč): Hellmuthovi byli neviní. *Lidová demokracie*, 24. 6. 1969, s. 4.

106 E-mail Catherine Mimra autorce z 6. 10. 2020. Minimálně v případě V. Hellmutha je doloženo, že rozsudek ze dne 23. 6. 1968, který zrušil dřívější rozsudky z 50. let a zprostil jej obžaloby, byl opět zrušen novým rozsudkem ze dne 11. 3. 1970 a Hellmuthův návrh na jeho přezkoumání byl usnesením Krajského soudu v Praze dne 24. 11. 1970 zamítnut. O pět let později trval V. Hellmuth na projednání návrhu na obnovu trestního řízení, což se nezdařilo. *ABS*, sb. ZV, a. č. ZV-71 MV, skupinový vyšetřovací svazek proti V. a M. Hellmuthovým, Ministerstvo vnitra ČSSR do vyš. sv. a. č. ZV-71, 18. 10. 1978.

107 LENDEROVÁ, Milena: „Byl jsem hned nahoře, hned zase dole...“, s. 10.

108 Tento portrét s názvem *Život jako napětí a drama* J. Vyskočilové měl být podle *Biografického slovníku archivářů českých zemí* otištěn v *Práci* 9. 9. 1969, v tomto čísle však není.

109 KREJČÍ, Karel: Dr. Vladimír Hellmuth-Brauner. *Glosy ze Strahova*, 1971, č. 13–14, s. 25.

110 Srov. ŠÁMAL, Petr: V zájmu pracujícího lidu. Literární cenzura v době centrálního plánování a paralelních oběhů. Část sedmá. 1949–1989. In: WÖGERBAUER, Michael – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – JANÁČEK, Pavel a kol.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Sv. II (1938–2014). Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 2015, s. 1097–1223.

Přelomový *Sinuhet*

Marta Hellmuthová se po propuštění z vězení chtěla pochopitelně vrátit ke své práci, již se věnovala před zatčením, tedy k překládání z finštiny. Jedinečným dokladem tohoto snažení je osobní dopis, který z hradu Křivoklát už v roce 1960 adresovala manželce finského prezidenta Sylvi Kekkonenové¹¹¹ a který se podařilo získat z Archivu Urho Kekkonena¹¹², kde se zachoval finský překlad francouzského originálu.¹¹³ Překladatelka v podstatě zopakovala podobnou strategii jako před lety u Waltariho, kdy kontaktovala přímo autora, což ve své době nebylo zcela obvyklé. Hellmuthová požádala Kekkonenovou o svolení k překladu její knihy *Amalia*, která právě vyšla v ruštině a v Moskvě byla dobře přijata.¹¹⁴ Těšilo ji, že objevila novou, moderní autorku, jež si zaslouží, aby vešla ve známost také v Československu. Možná se pokoušela vytvořit si okruh svých vlastních autorů, mohla i doufat, že právě překlad novely prezidentovy družky by jí mohl otevřít dveře k dalším překladatelským příležitostem. K Sylvi Kekkonenové v dopise promlouvala s nelíbenou otevřeností: *Začala jsem se učit finsky před čtyřmi roky, protože jsem chtěla přeložit „Sinuheta“, s nímž jsem se seznámila v roce 1950 v Egyptě. Tento román mě seznámil s Vaším jazykem a literaturou. Překlad měl být vydán v roce 1958, ale celou věc zdržely složité technické problémy.*¹¹⁵ *V mezidobí jsem musela práci také přerušit a asi před půl rokem jsem se do ní opět pustila. Přeložila jsem dvě Waltariho komedie, z nichž „Yövieras“ (Noční host – pozn. překladatelky) zde bude uvedena již v této divadelní sezoně.*¹¹⁶ *Plánuji přeložit i další díla tohoto vynikajícího spisovatele, z něhož se díky korespondenci stal můj spirituální přítel. Protože mám v úmyslu se Vaší literatuře věnovat po zbytek života, a vezme-li se v úvahu, že jsem postrádala téměř jakékoliv materiály, Mika Waltari mi laskavě pomohl a poslal mi knihy, mj. sbírky pohádek a povídek,*

111 Sylvi Kekkonenová (1900–1974), spisovatelka a finská první dáma. V roce 2019 o ní vyšel životopisný román *Ensimmäinen nainen* Johanny Venho.

112 Urho Kekkonen (1900–1986), finský prezident, jenž vykonával prezidentský úřad v letech 1956–1982. Kvůli svým vztahům se Sovětským svazem a dlouholetému upevňování vlastní moci je jeho úloha ve finské historii vnímána rozporuplně – viz dále.

113 Za překlad dopisu děkuji dr. Lence Fárové.

114 Ona informace se v dopise jistě nevyškly náhodně – několik překladatelů přiznalo, že u toho, co vyšlo v Sovětském svazu, nebo referovala-li o dotyčném autorovi sovětská média, měl překlad posvěcení i v Praze – viz Jarmila Emmerová (připravila Lucie Seibertová). In: RUBÁŠ, Stanislav (ed.): *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Academia, Praha 2012, s. 61 a Helena Kadečková (připravila Marie Voslářová). In: Tamtéž, s. 159. Receptce daného díla v Sovětském svazu a její vliv na vydání v jiných socialistických zemích byl nemalý. Srov. DRABEKOVÁ, Zuzana: *Receptcia finskej literatúry na Slovensku*, s. 49. Zmínka mohla být též určena poštovní cenzuře.

115 Hellmuthová cíleně zamlčela svou vězeňskou zkušenost – nejspíše kvůli zmíněnému slibu mlčenlivosti, ale možná také kvůli poštovní cenzuře.

116 Překlad druhé Waltariho hry z těchto let se nepodařilo identifikovat, stejně jako konkrétní dobové inscenace.

stručnou literární historii a slovníky. – Vaše literatura je do češtiny v posledních dvou desetiletích překládána velmi málo – pokud vím, pouze „Vieras mies tuli taloon“ (Cizinec přichází) a divadelní hry Helly Vuolijoki (správně Wuolijoki) v překladu prof. Skaličky¹¹⁷ a Sillanpääho „Nuorena nukkunut“ (Umírala mladičká) a Linnankoskiho „Laulu tuli punaisesta kukasta“ (Píseň o červeném květu) v překladu Šikla.¹¹⁸ Oba tito pánové však bohužel žárli na mou práci – jak se to často stává – a např. pan Skalička, profesor komparativní filologie na Karlově univerzitě, mi při studiu odepřel veškerou pomoc. Proto se mohu spoléhat jen sama na sebe a na pomoc Miky Waltariho.¹¹⁹

Zdá se tedy, že Marta Hellmuthová chtěla svým osobním dopisem S. Kekkonenové tyto vlivné odborné struktury obejít, do jisté míry to pro ni jako „občanku druhé kategorie“ mohla být nutnost. Pozici měla ztíženou nejen jako bývalá politická vězeňkyně, ale i jako překladatelka – samouk. Účast autodidakta v ohraničeném teritoriu často snášejí zavedení překladatelé z akademického prostředí nelibě a o amatérech se nezdídko vyjadřují s despektem.¹²⁰ Nemůžeme vyloučit ani genderové důvody. V případě žen-překladatelek bylo často jejich zneviditelnění vlastně dvojnásobné, protože genderová cenzura potlačovala jejich hlas a měla za následek jejich podřadné postavení.¹²¹ Zaštitění autoritou Miky Waltariho mělo jejímu počínání nepochybně poskytnout váhu a záruku.

Rozloučení v dopise Sylvi Kekkonenové nám nicméně dává nahlédnout do komplikovaných autorčinných překladatelských začátků: *Doufám, že mi, paní Kekkonen, promínete můj dlouhý, a přesto krátký dopis; bylo třeba trochu představit ženu, která pro svou práci nemá jiné prostředky než své nadšení, trpělivost a naději [...]. Omlouvám se ještě,*

117 Vladimír Skalička (1909–1991) byl přední lingvista. Finštinu mj. vystudoval a do češtiny přeložil vůbec první Waltariho dílo, a to jeho psychologický román *Cizinec přichází* (1941). Období druhé světové války vydávání finské literatury v protektorátu přálo, protože Finové byli německými spojenci. DLASK, Jan – FÁROVÁ, Lenka: Překlady finské literatury v období 1945–2007 z hlediska literární sociologie. In: KALIVODOVÁ, Eva a kol.: *Tajemná translologie? Cesta k souvislostem textu a kultury*. Univerzita Karlova – Filozofická fakulta, Praha 2008, s. 28.

118 Alois Šikl (1903–1979) byl překladatel z finštiny, především děl nositele Nobelovy ceny za literaturu F. E. Sillanpää (Umírala mladičká /1937/, Lidé v letní noci /1940/). Roku 1951 vyšel jeho překlad románu Soudruhu, nezklam! spisovatelky Elvi Sinervo. V roce 1949 byla po jeho návštěvě ve Finsku založena oficiální organizace Finsko-československá společnost (Suomi-Tšekkoslovakia-seura), která byla úzce navázána na ministerstvo zahraničních věcí a měla záštitu nad celou řadou tehdejších společenských akcí. FÁROVÁ, Lenka: Česko-finské kulturní vztahy. In: JUTIKKALA, Eino – PIRINEN, Kauko: Dějiny Finska (přeložila Lenka Fárová). Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 316.

119 UKK, Signum 1: Kirjeenvaihto (Korespondence), dopis Marty Hellmuthové Sylvi Kekkonenové, 1960 (blíže nedatováno), překlad Lenka Fárová.

120 K některým případům této revnivosti viz VIMR, Ondřej: *Historie překladatele*.

121 Srov. WOODSOVÁ, Michelle: Václav Havel a skrytá cenzura. Překlad jako ideologická redukce textu (přeložila Zuzana Říhová). In: WÖGERBAUER, Michael – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – JANÁČEK, Pavel a kol.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Sv. II (1938–2014), s. 1347–1359.

že nepíšu finsky, ale umím Váš jazyk pouze pasivně a učila jsem se jej sama, protože jsem milovala a obdivovala „Sinuheta“, a dosud jsem neměla příležitost finsky mluvit nebo se tak samostatně vyjadřovat.¹²² Sylvi Kekkonenová reagovala krátce, když sdělila, že ona sama nemůže uzavírat smlouvy a překladatelé se musí obracet na vydavatele, nakladatelství Otava, které vyřizuje všechny smlouvy týkající se její knihy.¹²³ Knihu pak prý Marta Hellmuthová nabízela nakladatelům a propagovala přes deset let.¹²⁴

Do české literatury se Waltari vrátil v roce 1963 třemi prózami (*Skříňka se zámekem*, *Anderssonovi*, *Omyl*) v překladu J. P. Velkoborského v 5. čísle *Světové literatury*.¹²⁵ Marta Hellmuthová se po návratu z vězení oficiálně jako překladatelka ohlásila nejprve časopisecky volným převyprávěním finské pohádky.¹²⁶ Její stěžejní překlad románu *Egyptán Sinuhet* s podtitulem *Patnáct knih ze života lékaře* vydalo ve dvou dílech roku 1965 nakladatelství Lidová demokracie (tj. někdejší nakladatelství Vyšehrad)¹²⁷ v nákladu 19 000 výtisků.¹²⁸ Do té doby už toto Waltariho dílo vyšlo minimálně ve 23 jazycích a v 31 zemích. Obě tehdejší recenze – patrně jediné – prvního českého vydání proto začínaly podivem, že *teprve letos měli naši čtenáři příležitost seznámit se s dvěma*¹²⁹ nej-

122 Tamtéž.

123 UKK, Signum 1: Kirjeenvaihto (Korespondence), dopis Sylvi Kekkonenové Martě Hellmuthové, 2. 1. 1961.

124 KORTE, Rauha – LINDROOS, Hannu: *Olemme kiitoksen velkaa Martalle*.

125 Kompletní bibliografii překladů Waltariho děl do češtiny k roku 2007 viz FÁROVÁ, Lenka – ŠVEC, Michal: Bibliografie překladů finské, finskošvédské a sámské literatury do češtiny a v češtině vydaných publikací o Finsku. In: ŠVEC, Michal – SNOPEK, Lukáš (eds.): *Suomi a my. Sborník k 90. výročí nezávislosti Finska*. Občanské sdružení Aegyptus, Moravská Třebová 2007, s. 77–117.

126 SALMELAINEN, Eero Lippo a a Tapio. *Vlasta*, 1964, roč. 18, č. 52, s. 7. Kvůli neexistující překladatelčině bibliografii nevylučujeme i dřívější či další dobové časopisecké výskyty.

127 V archivním fondu Nakladatelství Lidové demokracie – Vyšehrad v Národním archivu nebyly k tématu dohledány žádné dokumenty, skladba dochovaného materiálu tohoto fondu je podle sdělení archivářů torzovitá.

128 Ve stejném nakladatelství, po roce 1968 už opět s názvem Vyšehrad, zde do roku 1989 vyšel román ve druhém (1969), třetím (1978; 27 500 výtisků), čtvrtém (1984; 30 000 výtisků) a pátém vydání (1985; 40 000 výtisků). Šesté vydání v roce 1989 připravil Odeon v nákladu 125 000 výtisků. V roce 2021 evidujeme celkem 18 vydání. Roku 1978 uvedla Lyra Pragensis v režii Josefa Protivy literární večer *Egyptán Sinuhet*, kde byli hlavními protagonisty Vladimír Matějček a Milena Steinmasslová, dále účinkoval Miroslav Moravec. Původní hudbou Josefa Koláře doprovodil představení flétnista Josef Jelínek. Podle novinové zprávy *večer opět ukázal výrazné hodnoty finské literatury a zásluhy překladatelky Marty Hellmuthové o jejich tlumočení do češtiny*. Šifra (ku) (KUTINA, Jiří): *Egyptán Sinuhet. Lidová demokracie*, 8. 2. 1978, s. 5. V roce 1983 zpracoval Československý rozhlas román jako četbu na pokračování v režii Petra Adlera a v podání Josefa Červinky. Tuto rozhlasovou nahrávku jako CD a MP3 zpřístupnil Radioservis v roce 2011. V roce 2020 knihu pro vydavatelství audioknih OneHotBook nově načetl Lukáš Hlavica. Existují též zvukové knihy *Egyptána Sinuheta* určené nevidomým (1968, 2005, 2011).

129 Ve stejném roce souběžně nakladatelství Naše vojsko vydalo překlad finského románu *Neznámý voják* Väinö Linna. I ten však musel na vydání počkat, protože mj. líčí boje Finska se Sovětským svazem za druhé světové války. Srov. DLASK, Jan – FÁROVÁ, Lenka: *Překlady finské literatury v období 1945–2007 z hlediska literární sociologie*, s. 29. K cenzurním otázkám kolem tohoto románu viz KOVÁŘ, Michal: *Nuoret urallaisiet kirjallisuudet Tšekissä* (disertační práce). Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest 2013.

proslulejšími díly současné finské literatury¹³⁰ a teprve dvacet let po svém zrodu dostal se k nám v českém překladu román finského autora Miky Waltariho „*Egyptan Sinuhet*“.¹³¹ Historik a ugrofinista Richard Pražák ve své recenzi v *Rovnosti* jméno překladatelky neuvedl a otázku překladu a jeho kvalit úplně pominul. Daniel Henych v *Křesťanské revui* alespoň vyzdvihl, že se Hellmuthové zvláště v přímé řeči podařilo zachovat originální archaizující „biblický“ jazyk, a přesto je vyprávění svěží.¹³² Při příležitosti dalšího vydání románu publikovala recenzi ještě redaktorka Milena Nyklová v *Naší politice*, která soudila, že je to neobyčejně moudrá, výborně napsaná (a také přeložená) a hluboká kniha.¹³³

Přízeň čtenářů byla okamžitá a přetrvala dodnes. Někdejší šéfredaktor nakladatelství Vyšehrad Josef Daněk později vzpomínal, že vydávaná Waltariho díla, zvláště *Egyptan Sinuhet*, byla ve své době vždy vysokonákladová, a přesto nedostatková.¹³⁴ V dobovém tisku se často objevovaly inzeráty, v nichž byla kniha poptávána, a sama překladatelka měla prý díky *Sinuhetovi* za svého života otevřeny pomyslné dveře u všech lékařů.¹³⁵ Již při prvním českém vydání bylo v tisku anotováno, že oněch patnáct knih ze života lékaře Sinuheta je *pronikavě nadčasovým zrcadlem lidských osudů a mravů*,¹³⁶ což si myslela i jeho překladatelka, když v doslovu napsala, že *jakkoli je Sinuhet román historický, je zároveň nanejvýš aktuální*.¹³⁷ Snad i proto byl čtenářský zájem tak enormní.¹³⁸ Bezpochyby k němu přispěla i vysoká úroveň překladu,¹³⁹ kterou dobový tisk shrnul pod přídomek *vynikající*¹⁴⁰ či *pečlivý*.¹⁴¹

130 PRAŽÁK, Richard: Návrat finské literatury. *Rovnost*, 19. 11. 1965, s. 5.

131 HENYCH, Daniel: Kniha o starozákonních národech. *Křesťanská revue*, 1966, roč. 120, č. 5, s. 120.

132 Tamtéž.

133 NYKLOVÁ, Milena: Kniha o tom, který je osamělý. *Naše politika*, 1971, roč. 1, č. 19, s. 11.

134 DANĚK, Josef: K sedmdesátému výročí nakladatelství Vyšehrad. In: *70 let nakladatelství Vyšehrad 1934–2004*. Vyšehrad, Praha 2004, s. 63.

135 E-mail Catherine Mimra autorce z 10. 11. 2019.

136 Šifra (fSt) (STUCHLÝ, František): Patnáct knih ze života lékaře Sinuheta. *Lidová demokracie*, 5. 9. 1965, s. 5. Je však třeba uvést, že František Stuchlý byl rovněž odpovědným redaktorem knihy.

137 HELLMUTHOVÁ, Marta: Několik poznámek o knize a jejím autorovi. In: WALTARI, Míka: *Egyptan Sinuhet*, s. 497.

138 Někteří domácí autoři se později patrně pokoušeli využít popularity tohoto románu a historických kulis starého Egypta k rozvinutí vlastních příběhů, zvláště pak Alexej Pludek v románu *Faraónův písař* (Československý spisovatel, Praha 1966).

139 V. Čapková-Parente ho hodnotí jako kongeniální. Na ni samotnou v 80. letech román *Egyptan Sinuhet* jako první přečtená kniha z finské literatury udělal takový dojem, že se Waltariho dílo (konkrétně jeho raná tvorba) stala tématem její diplomové práce *Cesta Miky Waltariho od Tulenkantajat k Egyptanu Sinuhetovi* (Univerzita Karlova, Praha 1989). Věnovala ji památce Marty Hellmuthové, jež byla jak rodinnou přítelkyní, tak jejím vzorem. E-mail Violy Čapkové-Parente autorce, 10. a 18. 1. 2020.

140 Šifra (fSt) (STUCHLÝ, František): *Patnáct knih ze života lékaře Sinuheta*, s. 5.

141 Šifra zd: Stručně o nových knížkách. *Vlasta*, 1965, roč. 19, č. 41, s. 12. Kladně, avšak stejně telegraficky byly hodnoceny i Hellmuthové další překlady – například svazek *Pařížská kravata* byl podle recenzenta *pekně přeložený*. VODÁK, Václav: Letní novinka Vyšehradu. Waltari jako duchaplný novelista. *Lidová demokracie*, 4. 9. 1981, s. 5.

S odstupem let se hovoří i o tom, že román u českého čtenářstva tehdy rezonoval proto, že se trefil do dobové nálady ve společnosti, neboť jeho poselství bylo možné analogicky číst a interpretovat jakožto jistý druh *skepse směřované ke komunismu*.¹⁴² Podobně se vyjádřila překladatelka Viola Parente-Čapková, která v otázce „přežitelnosti“ díla a jeho přijetí považuje za klíčový kontext, do kterého konkrétní překladové dílo vstupuje. Jako příklad uvádí právě román *Egyptan Sinuhet*, který se doma dočkal rozporuplného přijetí, zatímco *díky svému poselství o katastrofických následcích realizace utopií [měl] velký úspěch v zemích s totalitními režimy včetně Československa*¹⁴³ a všeobecně podle ní promlouval líčením historických dramát daleko více a bezprostředně nikoli k levicovým intelektuálům západní Evropy, ale k občanům nesvobodných států.¹⁴⁴

Vydání překladu *Sinuheta* navíc v šedesátých letech způsobilo v českých zemích znovuoživení zájmu o finskou literaturu, který v poválečném období a v padesátých letech značně poklesl.¹⁴⁵ Krátce po vydání Waltariho knihy napsal J. P. Velkoborský do *Literárních novin* přehledový článek o poválečné finské literatuře s výmluvným názvem *Z málo známé literatury*.¹⁴⁶ V případě Marty Hellmuthové zcela platí, že překladatel, jenž zpřístupňuje a šíří literaturu minoritních jazyků, obvykle není jen „pouhým“ zprostředkovatelem mezi dvěma jazyky a kulturami, nýbrž také iniciátorem a obhájcem daných překladů, stará se o publicitu a podobně.¹⁴⁷ Hellmuthová se postupem času stala v podstatě československou velvyslankyní Waltariho spisovatelské osobnosti a propagátorkou jeho tvorby. Například v roce 1968 na stránkách *Lidové demokracie* připomněla životní jubileum *nejznámějšího a nejčtenějšího finského spisovatele moderní doby*.¹⁴⁸ V dalších letech byla v jejím překladu publikována Waltariho díla: *Tajemný Etrusk* (1972), *Jeho království* (1974), *Čarodějka* (1976),¹⁴⁹ *Vlastní pramen* (1976), *Čtyři západy slunce* (1976), *Pařížská kravata* (1981; tzv. malé romány *Pařížská kravata*, *Fine*

142 DLASK, Jan – FÁROVÁ, Lenka: *Překlady finské literatury v období 1945–2007 z hlediska literární sociologie*, s. 29.

143 ČAPKOVÁ-PARENTE, Viola: Neuchopitelné „cosi“ (připravila Pavla Arvela). *Plav*, 2006, roč. 2, č. 2, s. 4.

144 ČAPKOVÁ, Viola: Pokorný nosič pochodně aneb neznámý Mika Waltari. *Světová literatura*, 1994, roč. 39, č. 4, s. 70.

145 FÁROVÁ, Lenka: *Česko-finské kulturní vztahy*, s. 313; DLASK, Jan – FÁROVÁ, Lenka: *Překlady finské literatury v období 1945–2007 z hlediska literární sociologie*, s. 28–29.

146 VELKOBORSKÝ, Petr: *Z málo známé literatury*. *Literární noviny*, 1965, roč. 14, č. 41, s. 8.

147 Srov. LINN, Stella: Trends in the Translation of a Minority Language. The Case of Dutch. In: PYM, Anthony – SHLESINGER, Miriam – JETTMAROVÁ, Zuzana (eds.): *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia 2006, s. 27–39.

148 Šifra M. H.-B. (HELLMUTHOVÁ, Marta): Jubileum Mika Waltariho. *Lidová demokracie*, 19. 9. 1968, s. 3.

149 V československé premiéře představilo „dramatickou komedii“ *Čarodějka* Západočeské divadlo v Chebu 17. 12. 1977. Hellmuthová byla také z větší části autorkou programu k inscenaci – viz ŠPRONGLOVÁ, Barbora: *Finská dramatika na českých jevištích* (diplomová práce). Univerzita Karlova, Praha 2009.

van Brooklyn, *Živá voda věčnosti*) a *Dveře do tmy* (1983).¹⁵⁰ Když roku 1978 v *Lidové demokracii* upomínala na Waltariho sedmdesátiny, uvedla, že *i několik dalších románů (Tajemný Etrusk, Jeho království a Čtyři západy slunce) čeští a slovenští čtenáři už znají a milují*.¹⁵¹ Nejspíše záměrně v tomto výčtu vynechala Waltariho knihu *Pád Cařihradu*, která byla na českém knižním trhu v té době už také dostupná, ale jejíž překlad provázely zvláštní okolnosti. Kvůli jejímu údajně přemrštěnému nároku na honorář uzavřelo nakonec nakladatelství Práce v případě tohoto titulu smlouvu o dílo s Markem Světlíkem.¹⁵²

Svou nabytou znalost finštiny využila Hellmuthová k přetlumočení dalších děl, která otiskovala časopisecky,¹⁵³ popř. i knižně,¹⁵⁴ přičemž za normalizace patrně nikdy nemusela využít služeb tzv. pokrývače.¹⁵⁵ Můžeme se přitom tázat, jaké byly autorčiny motivace pro volbu konkrétních autorů a textů na překlad – například jestli dopředu zvažovala a volila takové finské autory s patřičným původem či politickou orientací (určitá ideologická cenzura), jež nenarazí u lektorů, redaktorů a nakladatelů (viz výše uvedený případ Sylvi Kekkonenové, též třeba Martti Larni). Zároveň nemáme dostatek

150 Hellmuthová dle svých slov pracovala také na překladu románu *Město smutku a radosti*. HELLMUTHOVÁ, Marta: *Mika Waltari*, nestránkováno.

151 Šifra (MH) (HELLMUTHOVÁ, Marta): Vzpomínáme Miky Waltariho. *Lidová demokracie*, 19. 9. 1978, s. 5.

152 DLASK, Jan – FÁROVÁ, Lenka: *Překlady finské literatury v období 1945–2007 z hlediska literární sociologie*, s. 30–31. *Pád Cařihradu* ve Světlíkově překladu vyšel v nakladatelství Práce v roce 1975 a dočkal se velmi odmítavých reakcí – viz ONDRÁČEK, Jaroslav: Několik slov k jednomu překladu. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis. A, Řada jazykovědná*, 1977/1978, sv. 25/26, s. 153–155. Již zmíněný J. P. Velkoborský vydal Waltariho příběh komisaře Palmu *Hvězdy to řeknou* (Melantrich, Praha 1975), který byl pak začleněn do tematického svazku *3x komisař Palmu* (Odeon, Praha 1989) společně s texty *Kdo zavraždil paní Skrofovou? a Omyl komisaře Palmua*.

153 MERILUOTO, Aila: Potom (báseň – zpřesnění autorky). *Naše rodina*, 1973, roč. 6, č. 9, s. 9; AHO, Juhani: Novoosídlenec (povídka). *Svět v obrazech*, 1974, roč. 28, č. 15, s. 20; HAAHTELA, Sampo: Člověk v divočině (povídka). *Svět v obrazech*, 1974, roč. 28, č. 37, s. 20–21; LARNI, Martti: Pro a proti. *Lidová demokracie*, 15. 2. 1975, příloha *Neděle s LD*, s. 3, pod šifrou MH; TOPELIUS, Sakari: Kde se berou pohádky (pohádka). *Naše rodina*, 1975, roč. 8, č. 37, s. 19; VALA (VALOVÁ), Katri: Vzdálené východy slunce (báseň). *Světová literatura*, 1976, roč. 21, č. 2, s. 2–11; PENNANEN, Jarno: O vetchem zlatém plášti (pohádka). *Lidová demokracie*, 16. 10. 1981, s. 11; AHO, Juhani: Lesní pěšina (povídka). *Naše rodina*, 1982, roč. 15, č. 23, s. 8. Část těchto časopiseckých výskytů zaznamenal též KOVÁŘ, Michal: *Nuoret uralilaiset kirjallisuudet Tšekissä*.

154 Novela KEKKONEN(ová), Sylvi: *Amálie*. Lidové nakladatelství, Praha 1973 a román KAIPAINEN(ová), Anu: *Má panenka pentli rudou*. Melantrich, Praha 1980. Patří sem i překlady divadelních her, popř. adaptace LARNI, Martti: *Čtvrtý obratel*. Dilia, Praha 1967; MERI, Veijo: *Řekni mi zase jen Oili*. Dilia, Praha 1976; PENNANEN(ová), Eila: *Girlanda z růží*. Dilia, Praha 1976; RINTALA, Paavo: *Poceta Johannu Sebastianu Bachovi na jevišti*. Dilia, Praha 1983. Srov. též ŠPRONGLOVÁ, Barbora: *Finská dramatika na českých jevištích*; KAUPPINEN, Otto: *Překlad finského dramatu do češtiny: celkový obraz* (diplomová práce). Janáčkova akademie múzických umění v Brně, Brno 2015; KOVÁŘ, Michal: *Nuoret uralilaiset kirjallisuudet Tšekissä*.

155 Ostatně podle porevolučního bibliografického soupisu na toto téma se pokrývání nejspíše nedotklo žádného tehdejšího převodu z finštiny – srov. RACHŮNKOVÁ, Zdeňka: *Zamlčování překladatelé*, s. 242–245.

pramenů k tomu, abychom mohli posoudit, nakolik byly oficiálně vydávané překlady Marty Hellmuthové poznamenány dobovou cenzurou a zda překladatelka musela činit nějaké ústupky či o jejich podobě jakkoli vyjednávat. Lenka Fárová se například domnívá, i když pro to zatím nemá jednoznačný důkaz, že k jistému cenzurnímu zásahu došlo v případě názvu jednoho z Waltariho „malých románů“. Doslovný překlad textu, publikovaného v češtině s názvem *Živá voda věčnosti*, zní totiž *Svoboda člověka*. Fárová soudí, že slovo „svoboda“ při tehdejších převodu z názvu zmizelo záměrně: ať už autocenzurou, nebo při pozdějším schvalování.¹⁵⁶ Stejně tak netušíme, jestli se Hellmuthová v nakladatelstvích setkávala s odmítavou reakcí při navrhování konkrétních překladů – jestli jí to vůbec bylo umožněno a nemusela se spíše držet shora dané ediční politiky konkrétních nakladatelství – a současně nakolik jí v tomto celkově situaci mohlo ztěžovat to, že nebyla bezprostřední aktérkou v nakladatelských či akademických kruzích,¹⁵⁷ nebo nakolik jí naopak pomáhaly dobré vztahy s představiteli finské politiky a kultury a celkový příznivý vývoj československo-finských vztahů, jež od konce šedesátých let posilovaly.

Finsko mělo po druhé světové válce v Evropě zvláštní pozici. Od roku 1948 platila mezi Finskem a Sovětským svazem Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci (YYA-sopimus). Zvláště následnou Kekkonenovu domácí i zahraniční politiku lze charakterizovat jako politiku ústupků s cílem neprovokovat Sovětský svaz a vyvažovat a zachovat neutrální postavení země, pomyslného mostu mezi Východem a Západem, pro niž se ujal termín finlandizace (suomettuminen). To se promítlo také do reakce politické reprezentace Finska na okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy. Vzhledem k povědomí o analogické situaci Finů byla prvotní odezva poměrně silná, řada vysokých finských představitelů byla postupem Sovětského svazu hluboce zklamána a pobouřena a nemálo jich ztratilo iluze o možnosti opravdu v čemkoliv Sovětům důvěřovat. Nicméně v této geopolitické situaci byli Finové nuceni smířit se s realitou, udržet vztahy se Sovětským svazem stabilizované a nadále dbát strategických ohledů. Vedení Komunistické strany Finska sice krátce po 21. srpnu přijalo memorandum odsuzující invazi, a tím se de facto poprvé od roku 1945 vzepřelo Moskvě, avšak část finských komunistů zůstala Moskvě věrna, což vedlo k rozkolu mezi nimi. Bouřlivé protesty proti okupaci vzešly hlavně z řad vysokoškoláků.¹⁵⁸ Symbolické uklidnění

156 E-mail Lenky Fárové autorce z 13. 1. 2020.

157 Například jiný úspěšný překladatel z finštiny Jan Petr Velkoborský působil od poloviny 60. let bezmála tři desetiletí v nakladatelství Albatros a od zhruba téže doby také externě jako lektor finské literatury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

158 JUTIKKALA, Eino – PIRINEN, Kauko: *Dějiny Finska* (přeložila Lenka Fárová). Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001; SKÁLOVÁ, Barbora: *Rozmach radikální levice ve Finsku ve spojitosti se srpnovou okupací*

situace, jež v podstatě stvrdilo legitimitu okupace, a utužení vztahů mezi oběma zeměmi měla zajistit cesta Urho Kekkonena jakožto prvního západního politika po srpnových událostech do Prahy v říjnu 1969, při níž byl mj. finskému prezidentu předán Československý řád bílého lva I. třídy. Kekkonen zase prezidentu Ludvíku Svobodovi udělil velkokříž finského Řádu bílé růže s řetězem. Na tuto návštěvu navázala řada dalších vzájemných diplomatických pobytů. Rok po Kekkonenovi to byla reciproční cesta Ludvíka Svobody do Finska. Na podzim 1973 navštívil Finsko předseda československé vlády Lubomír Štrougal. Při této příležitosti tam člen delegace, ministr kultury ČSR Milan Klusák uzavřel mezivládní dohodu o vzájemné spolupráci v kulturní, vědecké a příbuzných oblastech.¹⁵⁹ V září 1974 pak Finsko navštívil také generální tajemník ÚV KSČ Gustáv Husák.¹⁶⁰ Tato návštěva později vyústila ve schválení „Dohody mezi vládou ČSSR a vládou Finské republiky o zrušení vízové povinnosti“, která vešla v platnost 1. dubna 1975.¹⁶¹

Jak již bylo řečeno, zásadního spojení měla Marta Hellmuthová ve finském velvyslanectví v Praze, které se jí snažilo pomáhat. V letech 1962–1972 byl velvyslancem v Praze Atla Asanti, jenž svou předchozí diplomatickou misi absolvoval v Egyptě (1959–1962), což mohlo vyvolávat mezi velvyslancem a překladatelkou vzájemné sympatie. Asanti přímo svým jménem oslovil v březnu 1967 finské ministerstvo zahraničních věcí s prosbou, že Marta Hellmuthová – překladatelka Waltariho románu do češtiny – by ráda pokračovala ve své překladatelské činnosti, zajímá se zejména o finské hry a poezii, a proto žádá ministerstvo, zda by jí, i jako podporu šíření finské kultury, některé svazky starší produkce nezaslalo.¹⁶² Několik měsíců se nic nedělo, nicméně na jaře roku 1968 svou zásilku knih obdržela. Obdobná žádost z Prahy odešla na konci roku 1972, kdy byl novým velvyslancem Joel Toivola, syn někdejšího velvyslance Urho Toivoly, který Martě Hellmuthové pomáhal již v padesátých letech. Překladatelka sestavila seznam knih, které by si přála a které by jí usnadnily překladatelskou práci, ve Finsku

Československa. *Hnutí taistovců aneb Brežněvovi užiteční blouznivci* (diplomová práce). Univerzita Karlova, Praha 2008; ŠVEC, Luboš: Česko-finské vztahy během 20. století. In: JUTIKKALA, Eino – PIRINEN, Kauko: *Dějiny Finska*, s. 325–338. Nicméně řada studentských organizací své postoje zanedlouho změnila a radikalizovala se ve studentském levicovém hnutí taistovců (taistolaiset), jež naopak politiku Sovětského svazu masivně podporovalo. K finské extrémní levici 70. let byla prý Hellmuthová velmi kritická.

159 Do Finska se vědeckí a kulturní pracovníci vypravovali i v předchozím období – například vybraní členové Překladatelské sekce Svazu československých spisovatelů se v roce 1966 účastnili 5. světového kongresu Mezinárodní federace překladatelů v Lahti. Viz KALISTA, Zdeněk: *Setkání se snem, aneb, Finlandia*. Pulchra, Praha 2012.

160 ŠVEC, Luboš: *Česko-finské vztahy během 20. století*, s. 336–337.

161 ABS, f. Sekretariát ministra vnitra, IV. díl (A 2/4), inv. j. 303, bezdevizová dohoda s Finskem, úprava směrníc, samotná dohoda mezi vládou ČSSR a vládou Finské republiky o zrušení vízové povinnosti, podkladové materiály.

162 UM, f. 46 S, dopis finské ambasády v Praze finskému ministerstvu zahraničních věcí, 16. 3. 1967.

jej zrevidovali podle toho, které knihy byly dostupné, a připojili k němu také vybrané beletristické novinky. Zkraje roku 1973 byly Hellmuthové doručeny.

Již 11. srpna 1971 také odeslal velvyslanec Asanti do Helsinek ministerstvu zahraničních věcí dopis, v němž ho informuje o novém vydání Waltariho knihy *Egyptan Sinuhet* a též o tom, že v tisku je další překlad Marty Hellmuthové: *Jeho království* stejného autora. Jelikož je známo, že překladatelka nebyla zatím nikdy do Finska pozvána, doporučoval velvyslanec Asanti, aby tak bylo učiněno, například v souvislosti s novinářskou delegací.¹⁶³ V říjnu přišla z Finska odpověď, že žádost byla posouzena s tím, že se k této záležitosti ministerstvo vrátí, jakmile bude návštěva novinářů v zemi aktuální.¹⁶⁴ Na začátku roku 1973, již po výměně velvyslanců, se ambasáda obrátila na ministerstvo znovu.¹⁶⁵ Opětovně představila Martu Hellmuthovou jako pražskou překladatelku Waltariho díla a nejnověji Kekkonenové prózy, která umí teoreticky dobře finsky, leč nikdy Finsko nenavštívila. Jelikož se v dohledné době nechystá žádná delegace novinářů, navrhují realizovat návštěvu ve spolupráci s ministerstvem školství na společné náklady obou ministerstev. Paní Hellmuthová totiž nemá prostředky na uskutečnění cesty, avšak její návštěva Finska je žádoucí.¹⁶⁶ Vyjednávání o pobytu ve Finsku se tentokrát dalo rychle do pohybu a takřka obratem byla dojednána dvoutýdenní návštěva, na niž překladatelka z Prahy odletěla 7. června 1973.

Tehdejší pobyt musel být velmi intenzivní, naplněn bohatým programem. Martě Hellmuthové se bezpochyby dostalo srdečného přijetí, a to na nejvyšší úrovni. Jako by se vrátila do doby před více než dvaceti lety, kdy podobný společenský ruch zažívala jako manželka diplomata. Setkala se se spisovatelkou a první dámou Sylvi Kekkonenovou, jejíž novelu *Amálie* tehdy přeložila.¹⁶⁷ Marta Hellmuthová usuzovala, že pozvání do Finska přišlo přímo od prezidentovy manželky.¹⁶⁸ Audienci u Sylvi Kekkonenové zpro-

163 Tamtéž, f. 94 B, dopis finské ambasády v Praze finskému ministerstvu zahraničních věcí, 11. 8. 1971.

164 Tamtéž, dopis finského ministerstva zahraničních věcí finské ambasádě, 8. 10. 1971.

165 Zajímavý komentář k výměně osazenstva velvyslanectví nacházíme v souhrnné zprávě k tzv. akci „Anténa“. V ní se skrže poznatky, které pod krycím jménem „Historik“ předal Vladimír Škutina, dozvídáme o rozhovoru s novinářkou a disidentkou O. Bednářovou, v němž přiblížila, že do ilegální komunikace se zahraničím byla v první polovině 70. let zapojena také finská ambasáda: *Rozhovořila se i o jiných cestách jako o spojení přes kuryra finské ambasády. Toto spojení však bylo přerušeno z důvodu jeho výměny a novému nedůvěřují, neb inklinuje ke komunistům.* ABS, sb. Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR), svazek a. č. KR-761642 MV, Akce „ANTÉNA“ – souhrnná zpráva, 12. 12. 1975.

166 Tamtéž, dopis finské ambasády v Praze finskému ministerstvu zahraničních věcí, 1. 2. 1973.

167 Novela *Amálie* byla také roku 1973 zfilmována jako televizní film (režie Ritva Nuutinen) a o rok později promítnuta na XI. mezinárodním televizním festivalu v Praze. Roku 1976 uvedla Lyra Pragensis literární večer věnovaný tomuto dílu. V režii Josefa Protivy v něm účinkovali Vlasta Fabiánová, Josef Kolář a Gabriela Kolářová.

168 KORTE, Rauha – LINDROOS, Hannu: *Olemme kiitoksen velkaa Martalle*; HELLMUTHOVÁ, Marta: *Tlumočnice díla Míky Waltariho*, s. 13.

středkovala nakladatelská redaktorka, spisovatelka a překladatelka Aili Palménová.¹⁶⁹ V rámci své první cesty do Finska se Marta Hellmuthová především shledala poprvé (nikoli naposledy) se „svým“ autorem. V září 1973 v týdeníku *Naše rodina* u příležitosti Waltariho 65. narozenin popsala v obrysech okolnosti návštěvy u spisovatele, který se již po několika operacích netěšil příliš dobrému zdraví: *Měla jsem to štěstí, že jsem ho zastihla doma a konečně ho mohla osobně poznat po naší sedmnáctileté korespondenci. Strávili jsme spolu s jeho vzácnou paní Marjattou a s naší společnou přítelkyní Outi (Hämäläinenovou – pozn. autorky)¹⁷⁰ krásné odpoledne v poklidném rozhovoru, přestože hutném a nabitém jiskrami jeho espritu, nad jeho dílem, jež sám považuje již za ukončené, i nad dobou jeho mládí.¹⁷¹*

O svém vztahu k Waltarimu Marta Hellmuthová zanechala svědectví i v dalších časopiseckých textech. Roku 1974 napsala o finském spisovateli podrobný medailon, v němž kromě jeho literární dráhy vylíčila i jeho osobnější stránky, mj. zálibu v detektivkách, lásku k dětem, domácí zvířeně, zvláště pak psům, starým knihám prodávaným u bukinistů na březích Seiny, cestování, modernímu výtvarnému umění, a neopomněla zmínit ani jeho klid a samotu v Laukkoski, kam se Waltari uchyloval z Helsinek. Závěrem Waltariho charakterizovala jako bouřliváka a poetického snílka, ostrého kritika i shovívavého skeptika a zvláště pak geniálního vypravěče, již klasika finských čítanek.¹⁷² Nejupřímnějším textem patrně zůstává novinový článek s názvem *Mika Waltari byl i váš přítel*, který byl současně nekrologem i překladatelčiným vyznáním. V podrobném líčení se vrátila k první návštěvě u autora v helsinském bytě, k momentu, kdy osaměli v jedné místnosti, a ukázalo se, že trému ze společného setkání mají oba. Vzpomněla i dalších pozdějších návštěv, a to včetně Waltariho letního sídla. A především naznačila, nakolik byla s Waltarim provázána: *Stala jsem se jeho součástí, v jistém smyslu. Psala jsem mu o tom, že ho vlastně znám do takových detailů, že snad ani sebe tak neznám.¹⁷³* Ostatně traduje se, že překladatelka byla důležitou rodinnou přítelkyní¹⁷⁴ a podle některých zdrojů chtěla kromě knihy o vývoji finské prózy napsat i Waltariho biografii.¹⁷⁵

169 E-mail Violy Čapkové-Parente autorce ze 14. 8. 2020.

170 Doplníme, že Outi Hämäläinenová byla knihovnicí v knihovně, resp. sbírce (studentské) korporace (Osakuntakokoelma) v Helsinkách, na niž se překladatelka kdysi obrátila s žádostí o meziknihovni výpůjčku. Obě ženy se sprátelily a začaly si dopisovat, jejich vzájemná korespondence je dnes uložena v archivu Společnosti pro finskou literaturu v Helsinkách (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura). E-mail Violy Čapkové-Parente autorce ze 14. 8. 2020.

171 HELLMUTHOVÁ, Marta: *U Miky Waltariho*, s. 6.

172 TÁŽ: *Mika Waltari*, nestránkováno.

173 TÁŽ: *Mika Waltari byl i váš přítel*, s. 9.

174 HEJKALOVÁ, Markéta: *Fin Mika Waltari*, s. 137. Hellmuthová si velmi vážila i Waltariho ženy Marjatty Waltariové, jejíž památce připsala překlad souboru *Pařížská kravata*.

175 KORTE, Rauha – LINDROOS, Hannu: *Olemme kiitoksen velkaa Martalle*.

Zasvěcena Finsku

Překladatelka prohlubovala svůj vztah k Finsku v sedmdesátých letech při dalších osobních návštěvách.¹⁷⁶ Do Finska odjela například v první polovině roku 1975. Pravděpodobně šlo o delší pracovní pobyt, protože v květnu z Finska adresovala manželům Kostohryzovým přátelskou pohlednici, v níž jim sdělovala: *Pracuju snad až příliš intenzivně – ale každým dnem hromada narůstá.*¹⁷⁷ V rodinném archivu se rovněž nachází fotografie Marty Hellmuthové ze zámečku Mukkula v Lahti z června 1975, kde probíhalo mezinárodní sympozium spisovatelů. Poprvé se tam uskutečnilo v roce 1963 a nabízel platformu pro setkání autorů z Východu i Západu. S dvouletou periodicitou se koná dodnes. V roce 1975 byla jeho hlavním tématem otázka literatury a národní identity.¹⁷⁸ Z Helsinek tehdy Hellmuthová také odeslala do časopisu *Naše rodina* vzpomínku na zesnulou Sylvi Kekkonenovou, jejíž památce se poklonila u jejího hrobu. Již nemocná Kekkonenová ji v roce 1973 vlídně přijala, hovořila s ní o svém lázeňském pobytu v Piešťanech,¹⁷⁹ finském a československém lidovém umění a ještě na sklonku života se zajímala o literaturu a kulturu, byla prý protektorkou putovní výstavy o Karlu Čapkovi, realizovanou Památkem národního písemnictví, pro několik finských měst.¹⁸⁰ Dodejme, že v létě 1975 v Helsinkách proběhlo finální jednání Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, jež měla společně se Závěrečným aktem, příkládajícím důležitost lidským a občanským právům, velký význam pro diplomatické vztahy mezi Východem a Západem.¹⁸¹ Hellmuthové časopisecké články a zprávy o Finsku byly nanejvýš apolitické, nicméně krátce po skončení konference napsala pochvalný jubilejní text k pětasedmdesátinám prezidenta Urho Kekkonena, dle jejích slov tehdy nejpopulárnějšího muže země, o kterém sami Finové napsali, že je *monument již za živa*. Úvodní slova se vyznačují snahou pojednat politické souvislosti spíše diplomatically a s určitou nadsázkou: *Jako politik a státník je nám dobře znám, a zajisté byl nejpovolnějším hostitelem konference o bezpečnosti a spolupráci. Také je nám všem dobře známo, že je dobrý*

176 Do neoficiálních kulturních aktivit se překladatelka v době normalizace pravděpodobně vůbec nezapojovala, nicméně víme, že navštěvovala bytové divadlo a recitace Evy Seemannové, které u sebe v bytě pořádali její přátelé, manželé Dagmar a Jan Blahoslav Čapkovi. E-maily Violy Čapkové-Parente autorce z 10. a 18. 1. 2020.

177 *LA PNP*, f. Kostohryz Josef, pohlednice Marty Hellmuthové manželům Josefu a Marii Kostohryzovým, 22. 5. 1975.

178 Více o jeho historii viz <https://www.livre.fi/en/about/history/> (citováno k 5. 5. 2021).

179 Kekkonenová totiž poprvé navštívila Československo za účelem léčení již v roce 1958 čili v době, kdy byla budoucí překladatelka její prózy do češtiny vězněna.

180 HELLMUTHOVÁ, Marta: Vzpomínka na Sylvi Kekkonenovou. *Naše rodina*, 1975, roč. 8, č. 23, s. 9.

181 Více viz THOMAS, Daniel C.: *Helsinský efekt. Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Academia, Praha 2007.

*sportovec. Jako Fin miluje ovšem saunování, a jak na jaře řekl prezidentu Titovi – při své neoficiální rybářské návštěvě v Jugoslávii – byl hotov poslat do sauny účastníky konference, kdyby náhodou něco vážlo, aby dostali dobrou náladu. Myslím, že i když toho nebylo třeba, vysaunovali se jistě mnozí rádi.*¹⁸² Redakce článku doprovodila fotografií Kekkonena s Gustávem Husákem v Helsinkách.

Na konci ledna 1977 plnily přední strany novin vedle propagandistické kampaně namířené proti Chartě 77 zprávy o návštěvě finského premiéra Marttiho Miettunena, československo-finských rozhovorech a pozitivním rozvoji vzájemných vztahů. Miettunen tehdy mj. vyzdvihl vzájemnou kulturní výměnu a vydařené *Dny finské kultury* v ČSSR, pořádané v předchozím roce. Během pobytu zavítal i do Památníku národního písemnictví. Různorodé kulturní prezentace obou zemí posilovaly vzájemné vztahy i v pozdějších letech – například akce *Československo ve Finsku* (1986) a celkově přibývajících oboustranné překlady.¹⁸³ Do finštiny se v období normalizace překládala nejen díla české oficiální literatury (Ladislav Fuks, Jan Kozák, Vladimír Páral), ale i autorů samizdatových a exilových (Václav Havel, Pavel Kohout, Milan Kundera, Karel Pecka, Jaroslav Seifert, Josef Škvorecký, Ludvík Vaculík),¹⁸⁴ kteří byli pro domácí státní moc a oficiální kulturní politiku nežádoucí. Na druhou stranu snaha zůstat zadobře se Sovětským svazem (již zmíněná finlandizace) měla i ve Finsku za následek rozšířenou cenzurní a autocenzurní praxi.¹⁸⁵ Proto i pro překlady z finštiny na československém knižním trhu sedmdesátých a osmdesátých let víceméně platilo: *Je samozřejmé, že nevycházejí žádná, řečeno s komunistickým cenzorem „otevřeně protisovětská díla, útočící proti světové socialistické soustavě“ – to však možná hlavně z toho důvodu, že z nutnosti rozvíjet nadstandardní vztahy se Sovětským svazem nesmí vycházet ani v samotném „finlandizovaném“ Finsku, tudíž taková díla vlastně ani neexistují.*¹⁸⁶

182 HELLMUTHOVÁ, Marta: K pětasedmdesátinám Urho Kekkonena. *Naše rodina*, 1975, roč. 8, č. 36, s. 1.

183 V 70. letech 20. století byl na pražské filozofické fakultě také založen obor finština, jehož první absolventi (Helena Lehečková, Jan Čermák) začali své překlady z finštiny publikovat v 80. letech. DLASK, Jan – FÁROVÁ, Lenka: *Překlady finské literatury v období 1945–2007 z hlediska literární sociologie*, s. 31.

184 FÁROVÁ, Lenka – KULKKI-NIEMINEN, Auli: „Švejk tekee toisin“. *Suomalais-tšekkiläiset kirjallisuussuhteet*. Tampereen yliopisto, Tampere 1996; FÁROVÁ, Lenka: *Česko-finské kulturní vztahy*; ŠROUB, Jaroslav: *Česká literatura ve Finsku (1993–2004)* (diplomová práce). Univerzita Karlova, Praha 2006.

185 SKÁLOVÁ, Barbora: *Rozmach radikální levice ve Finsku ve spojitosti se srpnovou okupací Československa*, s. 55–59. Nakladatelská autocenzura například vedla k tomu, že nakladatelství Tammi odmítlo v roce 1974 vydat Solženicynovo *Souostroví Gulag* a to pak muselo vyjít ve finštině ve Švédsku. Tamtéž, s. 57, 86, též JIRÁSKOVÁ, Anna: *Kirsti Siraste a její překlady z češtiny v kontextu doby* (diplomová práce). Univerzita Karlova, Praha 2019, s. 37–40. Vedle toho v letech 1975–1986 existovala i rozsáhlá Edice sovětské literatury (Neuvostokirjallisuus-sarja). Tamtéž, s. 49.

186 DLASK, Jan – FÁROVÁ, Lenka: *Překlady finské literatury v období 1945–2007 z hlediska literární sociologie*, s. 30.

Marta Hellmuthová se „po své ose“ podílela na dobovém rozvíjení československo-finských vztahů. Kromě vlastních literárních překladů z finštiny spolupracovala třeba na druhém finském vydání *Babičky* Boženy Němcové z roku 1978 (1. vydání vyšlo v roce 1966), již přeložila zprostředkovaně přes angličtinu Anna-Liisa Laine. V sedmdesátých letech a v první polovině let osmdesátých publikovala nejen překlady, ale především v *Lidové demokracii* i řadu popularizačních článků, fejetonů a sloupků z větší části se severskou tematikou a s důrazem na severské tradice a zvyky, tamější kulturu či československo-finské vazby. Některé z textů jednoznačně odkazovaly k překladatelským pobytům na severu a vlastním prožitkům a zkušenostem, místy mají reportážní charakter.

Pro kultury menších národů jsou překlady mnohem důležitější a více ceněny a překladatelé, často jde o pouhé jednotlivce, v nich obvykle mají mnohem vyšší status. Marta Hellmuthová skutečně ve Finsku dosahovala v průběhu sedmdesátých let, od své první návštěvy této země, čím dál většího věhlasu, který zdaleka převyšoval její domácí renomé.¹⁸⁷ V létě 1978 navštívili v Praze Hellmuthovou novinářka Rauha Korte a fotograf Hannu Lindroos, kteří o ní posléze publikovali v populárním ženském lifestylovém časopisu *Me Naiset* velký článek. Z textu je patrný obdiv k ženě, která se rozhodla sama naučit se finsky bez patřičných pomůcek ve svých bezmála čtyřiceti letech, má nevídaný přehled o finské kultuře a jíž je třeba děkovat za to, že je Finsko jakožto populačně velmi malá země, o níž se toho obvykle málo ví, v Československu tak známé. Finové jsou jednoznačně jejími dlužníky.¹⁸⁸

Marta Hellmuthová také ve Finsku získala četné a užitečné kontakty. Již zmíněná Outi Hämäläinenová ji seznámila se svou kolegyní, knihovnicí Inkou Müllerovou, která se zajímala o přátelství Zdenky Braunerové s finskošvédskou malířkou Helene Schjerfbeckovou.¹⁸⁹ Tyto malířky společně v Paříži navštívily ateliér Filippa Colarossiho (Académie Colarossi). Helene Schjerfbecková jednak nakreslila Braunerovou při práci v ateliéru, jednak pořídila malířčin portrét.¹⁹⁰ Tento portrét z roku 1881 a určení jeho autorství se staly v sedmdesátých letech minulého století senzací. Obraz za života Braunerové nebyl znám, byl nalezen až v její pozůstalosti v roce 1934, později se stal součástí depozitáře Středočeského muzea v Rostokách. Teprve roku 1974, když byla

187 Na finské straně byla významnou překladatelkou přímo z češtiny do finštiny Kirsti Siraste, která v letech 1968–1972 žila v Praze – o ní více viz JIRÁSKOVÁ, Anna: *Kirsti Siraste a její překlady z češtiny v kontextu doby*.

188 KORTE, Rauha – LINDROOS, Hannu: *Olemme kiitoksen velkaa Martalle*.

189 E-mail Violy Čapkové-Parente autorce z 10. 1. 2020.

190 Více viz HECZKOVÁ, Libuše. *Spolužačky. Dějiny a současnost*, 2013, roč. 35, č. 8, s. 25; LENDEROVÁ, Milena: *Zdenka Braunerová*. Mladá fronta, Praha 2000, s. 78.

při přípravách výroční výstavy Zdenky Braunerové malba vyňata z rámu, se odkrylo jméno malířky tohoto oleje. Marta Hellmuthová o tomto objevu informovala veřejnost a sama neskrývala radost: *Tento objev mne nesmírně potěšil, poněvadž ve svém studijním a pracovním materiálu mám zatím jen náznaky, jen tušení styků Zdenky Braunerové s některými umělci finskými, kteří studovali v Paříži. A toto je první concretum: Helena Schjerfbeck.*¹⁹¹ Zároveň dodala, že autentičnost obrazu musí ještě potvrdit odborníci z Helsinek.¹⁹² O čtyři roky později přiblížila život a dílo Helene Schjerfbeckové v samostatném přehledovém článku s názvem *Umělkyně Severu*. V jeho úvodu se vrátila k objevu z Roztok a s poukazem na Sakari Saarikiviho, ředitele Atenea, finské národní galerie, stvrdila, že autorkou portrétu je skutečně Helene Schjerfbeck. Svůj další výklad o ní pak uvedla slovy: *Povím o ní jen to nejstručnější podle monografie, na jejímž překladu pracuji, abych vzbudila zájem nejen o život ve Finsku, ale i o jeho umění v období na přelomu století.*¹⁹³ O osudu překladu zmíněné monografie však nemáme žádné další zprávy, rozhodně v Československu nevyšla.¹⁹⁴ Překladatelčino angažmá v této věci dokládá nejen silné napojení na finské milieu, ale také šíři jejích zájmů, které kromě finské literatury zahrnovaly i výtvarné umění, architekturu nebo vážnou hudbu. *Studium finské literatury mi připravilo nečekaná překvapení, netušené souvislosti, zajímavé paralely, podivuhodné analogie*, přiznávala ve svém pojednání o představiteli finského malířského symbolismu Akseli Gallen-Kallelovi, kde narážela na fakt, že tento malíř v Paříži studoval i v Académii Colarossi, a tedy pracoval ve stejných prostorách jako Zdenka Braunerová.¹⁹⁵

Na tomto místě je třeba doplnit, že Martu Hellmuthovou silně ovlivnila rodinná historie a rodová příslušnost jejího muže, Vladimíra Hellmutha-Braunera, jehož pratetou byla právě uvedená malířka Zdenka Braunerová. Oba manželé se odborně jejímu životu a dílu a souvisejícím otázkám věnovali. V šedesátých letech společně pracovali na rozsáhlém a náročném projektu, edičním zpracování hodnotné a obsáhlé korespondence sester Zdenky Braunerové a Anny Bourgesové, avšak k jejímu plánovanému vydání už nedošlo. O několik let později se manželé Hellmuthovi stali konzultanty spisovatele Františka Kožíka, který o Zdence Braunerové napsal dvojdílný románový životopis

191 HELLMUTHOVÁ, Marta: Objev v síni Zdeňky Braunerové. *Lidová demokracie*, 9. 7. 1974, s. 5.

192 Tamtéž.

193 HELLMUTHOVÁ, Marta: Umělkyně Severu. *Lidová demokracie*, 1. 12. 1978, příloha *Neděle s LD*, s. 10.

194 Bližší informace o Helene Schjerfbeckové viz např. MIKŠ, František: Život a dílo finské malířky Helene Schjerfbeckové (1862–1946). *Kontexty*, 2014, č. 6, s. 23–33, výtvarná příloha, s. I–VIII.

195 HELLMUTHOVÁ, Marta: Akseli Gallen-Kallela. *Cesty za velkými objevy světového umění. Svět v obrazech*, 1974, roč. 30, č. 20, s. 11.

*Na křídle větrného mlýna*¹⁹⁶ a *Neklidné babí léto*.¹⁹⁷ Díky vytrvalosti se Hellmuthové také podařilo prostřednictvím své dcery získat z pařížského Musée Rodin a uceleně tak shromáždit neznámou korespondenci mezi francouzským sochařem Augustinem Rodinem a Zdenkou Braunerovou.¹⁹⁸

Na sklonku života

Dne 28. srpna 1979 vyšla v *Rudém právu* krátká zpráva o tom, že ve věku 70 let v noci na pondělí 26. srpna zemřel v Helsinkách nejznámější současný finský spisovatel Mika Waltari, který byl mj. autorem knihy *Egyptan Sinuhet*, známé i československým čtenářům.¹⁹⁹ Přesto ještě na počátku osmdesátých let, tedy v době, kdy *Egyptan Sinuhet* dosáhl již pěti vydání, pocítovala jeho překladatelka určité zklamání a snad i jistou míru nedocení svého vůbec prvního překladu: *Škoda, že u nás není zvykem v recenzích hodnotit překlad, ohlas čtenářů na mou práci mi velice chybí. Byla bych ráda, kdyby mně svůj názor třeba napsali*.²⁰⁰ Ve stejném roce publikovala v odborném tisku zamyšlení s názvem *Překlad jako umělecké dílo*, v němž se vymezila proti rozšířenému úzu hovořit „jen“ o překladu a „jen“ překladateli. V textu vyjádřila své překladatelské krédo, že *umělecké dílo slovesné musí zůstat uměleckým dílem slovesným, ať je převedeno do kteréhokoliv jazyka*,²⁰¹ vystoupila na obranu překladatelství jako svébytné a nedílné kategorie ostatních umění a vytyčila pět hlavních předpokladů, jež by měla splňovat osobnost překladatele. Můžeme konstatovat, že text byl nejen „překladatelským manifestem“ Hellmuthové, ale v jejích 64 letech snad i nepřiznanou překladatelskou bilancí.

Na počátku osmdesátých let začala být překladatelská činnost Marty Hellmuthové konečně oficiálně doceňována, ačkoli opět dříve ve Finsku než v domovské zemi. Do Finska Marta Hellmuthová prokazatelně odjela na podzim roku 1981. Okolnosti této cesty popsal jistý B. D. z Prahy týdeníku *Naše rodina*, který ve svém dopise reagoval

196 Na obálku románu Františka Kožíka *Na křídle větrného mlýna* (1977, 1981) byla dvakrát použita reprodukce výše zmíněného portrétu Z. Braunerové od H. Schjerfbeckové.

197 KOŽÍK, František: *Na křídle větrného mlýna. Životní příběh malířky Zdenky Braunerové a lidí kolem ní*. Československý spisovatel, Praha 1977; TÝŽ: *Neklidné léto. Životní příběh malířky Zdenky Braunerové a lidí kolem ní. Část druhá*. Československý spisovatel, Praha 1979.

198 Šifra (ku) (KUTINA, Jiří): O vztahu Braunerová-Rodin. *Lidová demokracie*, 6. 5. 1986, s. 5. Na základě této korespondence byl pod hlavičkou Lyry Pragensis uspořádán v režii Josefa Protivy pořad Braunerová – Rodin (1986), za herecké účasti Drahomíry Fialkové a Miloše Hlavici a hudebního doprovodu Jitky a Věroslava Němcových.

199 [24 hodin v zahraničí. Nejznámější současný finský spisovatel...]. *Rudé právo*, 28. 8. 1979, s. 7.

200 HELLMUTHOVÁ, Marta: *Tlumočnice díla Miky Waltariho*, s. 13.

201 TÁŽ: Překlad jako umělecké dílo. *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 4–5. Slavica Pragensia*, 1981, roč. 24, s. 143.

na dříve uveřejněný rozhovor s překladatelkou: *M. Hellmuthová navštívila letos v září s delegací našich spisovatelských svazů a zástupců našich nakladatelství Finsko a [...] při této návštěvě se jí dostalo vysokého vyznamenání. Generální tajemnice Svazu finských spisovatelů Pirko (správně Pirkko – pozn. autorky) Pesolová jí předala za vynikající překlady děl Miky Waltariho, za stálý zájem o finskou literaturu a soustavné šíření znalostí o finské kultuře Waltariho medaili. Jakou hodnotu má toto vyznamenání, ukazuje skutečnost, že jako první je obdržel ke svým sedmdesátinám sám spisovatel známý u nás kromě jiného jako autor *Egyptana Sinuheta*. Udělení medaile Martě Hellmuthové je nejen zaslouženou odměnou za její dlouholetou uměleckou a publicistickou práci, ale i významným úspěchem české kultury.*²⁰² Na sklonku roku 1985 získala pak Hellmuthová od jubilejního výboru ke 150. výročí uveřejnění finského národního eposu *Kalevala* bronzovou medaili za zásluhy o propagaci finské kultury. Tu jí a třem dalším oceněným z Československa²⁰³ v prosinci při příležitosti finského Dne nezávislosti předal tehdejší finský velvyslanec v Praze Eero Olavi Yrjölä.²⁰⁴

O několik měsíců později, 29. října 1986, byly udíleny výroční ceny nakladatelství Vyšehrad (dříve Lidová demokracie) za rok 1985. Cena a finanční odměna 3 000 korun byla za *soustavnou propagaci finské literatury, zvláště díla Mika Waltariho* udělena Martě Hellmuthové. V detailním zdůvodnění byl vyzdvížen její překlad *Egyptana Sinuheta*: *Prof.²⁰⁵ Marta Hellmuthová, významná překladatelka z finštiny, objevila naší veřejnosti velikého současného finského spisovatele Miku Waltariho; jeho mohutný obraz převratné éry egyptského faraóna Achnatona Egyptan Sinuhet se díky myšlenkovému bohatství předlohy i mistrovství překladatelky stal se svými pěti vydáními jedním z největších úspěchů poválečné překladové literatury. Její záslužnou činnost ocenila i Waltariho vlast udělením Waltariho medaile.*²⁰⁶

Za necelé dva roky, 24. července 1988, Marta Hellmuthová zemřela. Přítelkyně Dagmar Čapková s dcerou Violou napsaly v srpnu 1988 její nekrolog s názvem *Za významnou překladatelkou* a zaslaly ho do *Lidové demokracie*, odkud jim však odpověděli, že

202 B. D.: Z dopisů našich čtenářů. Vyznamenaná překladatelka. *Naše rodina*, 1981, roč. 14, č. 48, s. 4. Pod iniciálami B. D. by se mohl skrývat redaktor nakladatelství Vyšehrad Břetislav Daněk.

203 Stříbrnou medaili obdržela překladatelka Marianna Mináriková a bronzové medaile dále ředitel nakladatelství Odeon Josef Kulíček (*Kalevala* vyšla v Odeonu v roce 1980) a překladatel Jan Petr Velkoborský.

204 Šifra R: Medaile Kalevaly. *Tvorba*, 1986, č. 1, příloha *Kmen*, č. 1, s. 2.

205 Profesorský titul uváděla překladatelka např. i na své vizitce, avšak nemáme doklad o tom, že by šlo o dosaženou univerzitní hodnost, odkazoval spíše k její původní profesi středoškolské profesorky.

206 *NA*, f. KSC – Ústřední výbor 1945–1989, sekretariát 1986–1989, sv. 4, a. j. 4/4, udělení cen Svazu českých spisovatelů, Českého literárního fondu a nakladatelství cen za rok 1985 – usnesení 4. schůze sekretariátu ÚV KSC ze dne 23. května 1986. Srov. [VÝROČNÍ CENY nakladatelství Vyšehrad za rok 1985...]. *Rudé právo*, 30. 10. 1986, s. 2.

ho není možné otisknout, neboť už nekrolog o Martě Hellmuthové publikovali. To pro ně bylo překvapením, a proto se na redakci znovu obrátily s dotazem, kdy přesně nekrolog vyšel, protože se jim ho nedařilo dohledat, odpověď však už nedostaly.²⁰⁷ V rubrice *Osobní zprávy* tohoto periodika se pouze dne 30. července 1988 objevilo následující sdělení: *24. července zemřela po těžké nemoci prof. Marta Hellmuthová, roz. Havlůjová, ve věku 71 let. Na přání zesnulé byla zpopelněna ve vší tichosti 29. 7. ve Strašnicích. Zádušní mše byla sloužena 30. 7. Děkujeme všem přátelům za vzpomínku. Dcera s rodinou.* Žádný další nekrolog v *Lidové demokracii* autorka nenašla, strojepis neotištěného nekrologu Dagmar a Violy Čapkových se dochoval pouze v archivu překladatelčiny rodiny.²⁰⁸

Závěrem

Od konce osmdesátých let příběh překladatelky – politické vězeňkyně padesátých let, která se ve vězení domáhala dokončení překladu jedné z nejpopulárnějších knih mezi českými čtenáři, upadal do zapomnění.

Tato studie se pokusila zachytit jedinečnost rozhodnutí, kdy se vzdělaná a jazykově nadaná manželka diplomata poté, co nenašla žádného jiného zájemce, sama odhodlala, že přeloží román, jenž jí učaroval, a jak toto předsevzetí dramaticky ovlivnilo její další život. Celou výchozí situaci přitom umocňuje fakt, že s „osudovou“ knihou Miky Waltariho, jejíž příběh je bytostně spjat s egyptskou historií, se budoucí překladatelka seznámila právě v Egyptě a dostala ho do rukou od egyptské malířky. Vodítkem pro její rozhodnutí mohly být renomé autora a existující překlady do „centrálních“ jazyků (angličtiny, francouzštiny, němčiny), neboť v mezinárodní knižní komunikaci platí, že jakmile je kniha z minoritního jazyka převedena do jednoho z těchto jazyků, získává takřka automaticky pozornost nakladatelů (a potažmo překladatelů) po celém světě. Podobně zásadní význam mělo i to, že nakonec nepřímý překlad čili překlad z druhé ruky odmítla kvůli jeho nedostatečné kvalitě a nekomplexnosti a vydala se cestou překladu z jazyka originálu, který původně neovládala. Její první překlad, a to románu, o jehož kvalitách nepochybovala, měl být po všech stránkách precizní, navíc podpořený rozsáhlým aparátem s vysvětlivkami reálií. Pociťovaná vážnost tohoto úkolu mohla vyplývat nejen z osobní zodpovědnosti vůči překládanému autorovi, ale i zodpovědnosti překladatelky menší kultury, do níž přináší dílo jiné malé literatury.

207 E-mail Violy Čapkové-Parente autorce z 18. 1. 2020.

208 *Archiv Catherine Mimra, -vdč- (ČAPKOVÁ, Viola a Dagmar): Za významnou překladatelkou, nestránkováno.* Manželé Hellmuthovi jsou pochováni v hrobce Braunerů na Vyšehradě.

Zprvu si Marta Hellmuthová nemusela dostatečně uvědomovat, že vstupuje na území, které je již zčásti obsazeno jinými překladateli z finštiny, potažmo Waltariho děl. Se svou snahou naučit se finský jazyk svépomocí nenašla pochopení u „strážců pořádků“ a stávajících pozic, což byli překladatelé z finštiny Vladimír Skalička a Alois Šikl. Mezi ně se jako začínající, amatérská překladatelka „vlamovala“ se svou vlastní, autonomní iniciativou a usilovala o „propašování“ svých vlastních záměrů do zavedeného systému, navíc tehdy, když jiná díla stejného autora byla zrovna vyřazována z knihoven, o čemž patrně neměla tušení. Tato sveřepost se ve stejné době setkala s velmi příznivou odezvou jak u samotného autora, tak u zástupců finského státu, kteří kvitovali překladatelčino úsilí a snažili se ji nejrůzněji, a to i v dalších letech podporovat. Díky nim si postupně mohla budovat svou finskou knihovnu, získávat originály některých titulů, jejichž překlad dále zvažovala, a utvářet si ucelenou představu o finské literatuře, umění či historii. Její sociální kapitál vězel ve světě diplomacie.

Padesátá léta změnila společenský status manželů Hellmuthových, přičemž v jejich druhé polovině neunikli politicky motivovaným represím, které je přivedly na téměř tři roky do vězení. Tyto události finalizaci překladu Waltariho *Sinuheta* zbrzdily, ale překladatelku neodradily. Zřejmě vlastním přičiněním se jí podařilo vymoci si možnost pokračovat v práci na knize i ve věznicí. Vedle její „převýchovy“ se ve výkonu trestu jako podstatný nejspíše vyjevil též ekonomický zájem nakladatelství, přičemž nelze vyloučit ani některé další vnější zásahy, které nemusí být v archivních materiálech podchyceny. Překládání Martu Hellmuthovou načas vytrhlo z jinak stereotypního a bezútešného vězeňského života.

Změna politických poměrů po únoru 1948 se odrazila také v kulturní a nakladatelské politice, kdy například všechny rukopisy a plánované překlady (a též ediční plány) musely procházet lektorským řízením a několikastupňovým schvalovacím řízením, ale v souvislosti se zestátněním nakladatelského podnikání a tiskařského průmyslu se rovněž zcela proměnila síť nakladatelství.²⁰⁹ Na pozdější reorganizaci jednoho z nakladatelských podniků, Našeho vojska, doplatila také překladatelka Hellmuthová. Ve vězení se dozvěděla, že její několikiletá překladatelská námaha přichází dočasně vniveč a Waltariho román v uvedeném nakladatelství nevyjde. Můžeme tak jen spekulovat, zda by k vydání knihy došlo ještě ve druhé polovině padesátých let, nebýt jejího zatčení a uvěznění a roční prodlevy, kdy se rukopisu nemohla věnovat.

209 PŘIBÁŇ, Michal: Úvodem. In: TÝŽ a kol.: *Česká literární nakladatelství 1949–1989*. Academia, Praha 2014, s. 7–17; ŠÁMAL, Petr: *V zájmu pracujícího lidu*.

Překládání z finštiny přesto stálo v jejím profesním životě na prvním místě. Nicméně uplatnit se nebylo pro propuštěnou politickou vězeňkyni a neetablovanou překladatelku zprvu jednoduchým úkolem. Marta Hellmuthová spoléhala především na vlastní iniciativu a přímý kontakt s finskými autory, popř. opět na dobré vztahy s finskou ambasadou. Kromě překladu finské pohádky ve *Vlastě* v roce 1964, vydání již léta připravovaného *Egyptana Sinuheta* v nakladatelství Vyšehrad, jenž po zhruba dvaceti letech znovu vyvolal zájem o finskou literaturu, a adaptace *Čtvrtého obratle* Martti Larniho,²¹⁰ se jí však nepodařilo prosadit. Uplatnění hledala v organizační a tlumočnické práci (Pedagogický ústav J. A. Komenského), věnovala se drobným překladům mj. z francouzštiny (Ahmed Rassim) a také ediční činnosti (zvláště korespondence Zdenky Braunerové, pratety jejího manžela).

Zatímco normalizace byla v Československu pro řadu autorů a aktérů literární komunikace dobou, kdy byli vylučováni z oficiálního literárního života, pro Martu Hellmuthovou jakožto překladatelku z finštiny byla sedmdesátá léta naopak érou, kdy konečně mohla v celé šíři realizovat to, co si umínila – systematicky představovat finskou literaturu a kulturu a upevnit o ní v českém prostředí povědomí. Signálem, že je pro to vhodná doba, byla patrně i návštěva finského prezidenta Urho Kekkonena v Praze v roce 1969 a celková podpora československo-finských vztahů.

Marta Hellmuthová se plně soustředila na svou překladatelskou práci, nezajímala se prvořadě o politiku, kromě podpisu petice *Dva tisíce slov* se zřejmě nijak veřejně neangažovala, po prožitě vězeňské zkušenosti ani nebylo v jejím zájmu, aby pokračovala vytčené ideologické hranice a vyvolávala jakoukoli režimní nelibost. Překladatelka se zaměřovala na díla klasických či „prověřených“ autorů, vybírala si převážně neproblematické žánry (historický román, pohádka), přičemž si netroufám říci, zdali a jak přesně její překladatelská a publikační činnost podléhala kompromisům ve vztahu k dobové institucionální cenzuře. Ve výsledku za sebou zanechávala v knižních i časopiseckých vydáních hodnotné překladatelské dílo. A v těchto letech, kdy jí úspěšně waltariovské překlady dodaly určité překladatelské sebevědomí, sama prohlásila, že teprve *Egyptan Sinuhet* zajistil finské literatuře v Československu reputaci.²¹¹ S respektem se vyjadřovala o nejvyšších finských politických představitelích – Urho Kekkonovi i jeho manželce, jejíž novelu přeložila. I nadále měla na své straně finské velvyslanectví, které jí vyjednalo první návštěvu Finska v roce 1973. Ta byla klíčová v navázání a prohloubení kontaktů, došlo při ní i k osobnímu setkání s doposud jen korespon-

210 Autora, který měl v socialistických zemích velký úspěch, ačkoli v jeho rodné zemi ho čtenáři v podstatě neznají. DRABEKOVÁ, Zuzana: *Recepčia finskej literatúry na Slovensku*, s. 50.

211 KORTE, Rauha – LINDROOS, Hannu: *Olemme kiitoksen velkaa Martalle*.

denčním přítelem a autorem jejího života, Mikou Waltarim, s nímž mimo jiné sdílela humanistickou orientaci a odpor k totalitním režimům.

Díky studiu konkrétních životů překladatelů se často ukáže, že daný člověk nejenže překládal, ale zapojoval se a angažoval v dalších aspektech mezikulturní komunikace,²¹² tedy nelze pomíjet úlohu překladatelů jako kulturních mediátorů, již na různých úrovních zastávala také Marta Hellmuthová. V její publicistice ze sedmdesátých a osmdesátých let najdeme portréty oblíbených finských spisovatelů (hlavně Mika Waltari, Sylvi Kekkonenová), cestopisné črty, články o finských tradicích, kulturních zvyklostech a událostech, o vzájemných česko-finských kontaktech, včetně aktuální otázky autorství portrétu Zdenky Braunerové od finskošvédské malířky Helene Schjerfbeckové.

Prosazování finské literatury v podobně malé kultuře československé v politických podmínkách komunistického režimu druhé poloviny dvacátého století bylo pro Martu Hellmuthovou zprvu obtížné. Díky vytrvalosti a překonání různých překážek se nakonec vypracovala v přední překladatelku z finštiny a z málo překládaného jazyka do českého prostoru přenesla řadu důležitých literárních děl, nadto tu pomáhala finské literatuře a kultuře „zakořenit“, za což ji oficiálně ocenili vícekrát jak sami Finové (Waltariho medaile, bronzová medaile za zásluhy o propagaci finské kultury), tak nakonec i Češi (výroční cena nakladatelství Vyšehrad). Kvalitu a životnost jejích překladů odměnili a dosud odměňují čeští čtenáři vyprodanými několikatisícovými náklady, a to zvláště Waltariho *Egyptana Sinuheta*.

Postupné a mnohdy dobrodružné sbírání a scelování těchto fragmentů nejrůznější povahy svědčí o tom, že si spletitý osud „českého Sinuheta“, stejně jako napínavý osud jeho překladatelky, jejíž překladatelské dílo se zrodilo z osobního entuziasmu, a neúnavné propagátorky finské *kulttuuri*, naši pozornost i po letech zaslouží. Jako příběh o emancipaci, prolomení profesních i genderových bariér a naplnění překladatelského snu, který se nakonec mohl vzdor prožitým příkořím uskutečnit i v podmínkách socialistické diktatury.

212 PYM, Anthony: *Humanizing Translation History*, s. 45.

Portrét Marty Hellmuthové, nedatováno

Zdroj: archiv Catherine Mimra

Diplomatický pas		Poř. číslo
H e l l m		
Příjmení: H e l l m u t h - o v á	Jméno: Marta	
Data o nar.: 6.3.1917		
Domovská obec:		
Zaměstnání: choť odb.rady	Bydliště:	
dipl. pasu: 464	kdy	22.10.1947
Čís. cest. listu:	vydán kým	MZV
	platný do	21.10.1952
Značka spisu	Záznam	

Tzv. diplomatický pas Marty Hellmuthové

Zdroj: Archiv bezpečnostních složek, kartotéka k fondu Správa pasů a víz

①

2

3

④

V letech 1947–1951 doprovázela Marta Hellmuthová svého muže Vladimíra Hellmutha-Braunera na diplomatické misi v Egyptě. Vedli tam bohatý společenský a kulturní život. Léta strávená v Egyptě byla za několik let při překládání Waltariho *Egyptana Sinuheta* výhodou, protože překladatelka znala egyptské reálie i minulost této země (foto č. 1–4).

Zdroj: archiv Catherine Mimra

Přemístění, zaměstnání ve věznicích a NPT:							
Útvar	Od	Do	Umístění - zaměstnání	Útvar	Od	Do	Umístění - zaměstnání
Věz. č. 4/c	26. 8. 57	13. 5. 57	práce				
Pardubice	14. 5. 57	14. 5. 57	mesařská				
"	18. 5. 57	8. 6. 57	knoflíky				
"	9. 6. 57	15. 9. 57	švadlárna 19/4				
"	16. 9. 57	8. 4. 57	průhledy				
"	9. 4. 57	1. 4. 57	švadlárna 19/3				
"	2. 4. 57	14. 4. 57	neuroci				
"	15. 4. 57	23. 4. 57	švadlárna 19/3				
"	29. 4. 57	1. 9. 57	švadlárna 19				
Věz. č. 2/c	2. 9. 57	25. 10. 57	neuroci				
Pardubice	28. 9. 57	29. 9. 57	mesařská				
"	30. 9. 57	28. 10. 57	švadlárna				
"	23. 10. 57	24. 10. 57	neuroci				
"	25. 10. 57	13. 4. 60	švadlárna				
"	14. 4. 60		biatleři				

Přehled umístění a zaměstnání Marty Hellmuthové v době výkonu trestu

Zdroj: Národní archiv, f. Správa Sboru nápravné výchovy - neuspořádáno, osobní vězeňský spis Marty Hellmuthové

72

NV NAŠE VOJSKO
 NAKLADATELSTVÍ, NÁRODNÍ PODNIK
 PRAHA II, NA DĚKANCE 3
 telefon: 223656/56

V Praze dne 9.července 1958.

Soudruhu
 Náčelníku NPT
 Pardubice.

Vážený soudruhu,

paní Marta Helmutová, která přelo-
 žila pro naše nakladatelství knihu finského spisova-
 tele Waltariho "SINUHET", nám dopisem z 8.června t.r.
 oznámila, že má možnost dokončit nyní svou práci na
 překladu a žádá nás proto o zaslání rukopisu. Prosí-
 me Vás proto, abyste nám oznámil, za jakých podmínek
 by se to mohlo uskutečnit, t.j. co je k tomu ze stra-
 ny nakladatelství třeba učinit.

Se soudružským pozdravem

NV NAŠE VOJSKO
 NAKLADATELSTVÍ, NÁRODNÍ PODNIK
 PRAHA II, NA DĚKANCE 3

NPT č. 1 Pardubice
 Dne 11. VII. 1958
 M. H. 4212 / 190-12
 PNT: by

Vyřizuje: red. Hendrychka 239

NV - 23656/56

①

Komunikace nakladatelství Naše vojsko s náčelníkem NPT č. 1 Pardubice ve věci překla-
 du knihy *Egyptán Sinuhet* (dokumenty č. 1-3)

Zdroj: Národní archiv, Správa Sboru nápravné výchovy – neuspořádáno, osobní vězeňský
 spis Marty Hellmuthové

34

NAŠE VOJSKO
 NAKLADATELSTVÍ, NÁRODNÍ PODNIK
 PRAHA II, NA DĚKANCE 3
 Telefon: 234045-9, 233022, 45193, 46050-9

V Praze dne 18. srpna 1958

Soudruhu
 Náčelníku NPT č. 1
 Pardubice P.S. B/10

Vážený soudruhu,

v příloze zasíláme 3 části překladu knihy Waltari
 "Sinuhet" a stručný obsah díla.

Se soudružským pozdravem

NAŠE VOJSKO
 NAKLADATELSTVÍ, NÁRODNÍ PODNIK
 SEKRETARIÁT REDAKCE
 PRAHA II, NA DĚKANCE 3

Vyřizuje linka

NV- 2/54

2

7

NAŠE VOJSKO
 NAKLADATELSTVÍ, NÁRODNÍ PODNIK
 PRAHA II, NA DĚKANCE 3
 Telefon: ~~234045-9, 233022, 45193, 46050-9~~
 24-10-45/9

V Praze dne 8. září 1958.

Soudruhu
 Náčelníku NPT č.1
 P_a_r_d_u_b_i_c_e
 P.S. B/10

Vážený soudruhu,

v příloze zasíláme Vám pro paní Mertu Hell-
 muthovou originál rukopisu - překlad knihy M. Wal-
 tariho "SINUHET", který jsme opomenuli přiložit
 k zásilce 3 částí kopií ze dne 18. srpna t.r.

Se soudružským pozdravem

NAŠE VOJSKO
 NAKLADATELSTVÍ, NÁRODNÍ PODNIK
 SEKRETARIÁT REDAKCE
 PRAHA II, NA DĚKANCE 3

Příloha
 orig. rukopisu
 str. 1 - 547

Vyřizuje red. Říhová linka

3

Marta Hellmuthová ve větší společnosti ve Fulneku 23. září 1967 před Knurrovým domem, vedle něhož se nachází Památník J. A. Komenského, který se toho roku dočkal nové expozice. Cesta byla pravděpodobně součástí druhé mezinárodní komeniologické konference, která se konala ve dnech 20.–24. září toho roku v Olomouci.

Zdroj: archiv Catherine Mimra

Prekladatelka (uprostřed) při své první návštěvě Finska v červnu 1973 v družné společnosti příbuzných malíře Akseli Gallen-Kallely (1865–1931)

Zdroj: archiv Catherine Mimra

Mika Waltari byl i váš přítel

Dlouho jsem ho znala. Ze Sinuheta nic než čtyřicet let napásná za jmé-
nem pouze Jii. maist. [filosofian ma-
itändääceti lety jsem od něho dostala
první dopis. A další knihy, nové star-
ší, mi nechtěl poslat. Ty jsem měla
podělit močnou vyprávěvat si z Hel-
sink nebo i dostala od nakladatelé.
Tak jsem si vytvořila jeho duchovní
portrét. V každé knize je kus jeho
sráca, okoušeného peľutkem i důvo-
dím začít. Začalo se prosit kdoua
mysli pozdní, slehnuo nezadržitelné
práskotem pramenem utpu, pohlozeno
porozumíou rukou, jež kdysi tak čas-
to zvedala pohr kypřícího nářadí mlá-
de Evropa o svůtu v nezkrátné rādosti
se zvednuoúma z trasko vřiky, kiere
svali — zle bytli Waltariho dónos,
moderolova Sinuheta, Johanna Angela,
Turme, Mikaelia Karojalku, Marca
Mantlia Meseriziana, i jeho syme Min-
ta... Kdýz jsem ho začala přečítat,
formálové řezky se všech tuzrech,
tónach a polotónach, se všech zdých-
och v jiskřech, věřie, poznání to
vycházelo i taklo. Stála jsem se
jeho soudčím, v jistém smudle, řáda
jsem mu o tom, že ho vlastně znám do
takových detailů, že smad ani sebe tak
neznam. Myslím, že mne také on z řez-
měch dopříd a odpovídá o něm, možná,
že mne také on trochu pozná.
Důvěř stalo se, že jsem se konečně
ocitli tuh v tu. Před šestí lety, Ces-
to už mi sráca křikotalo v hrde, ru-
ka přítelkyňe Outi tiskla mou ruku,
stoupaly jsme strochu ulici Tunturikatu
— její srároh mē dáváte — až k řistu
13. kde v přízemí na dvořích byla
jeho dčivá tabulka s jménem WALTARI.
Dost. V telefonním seznamu měl už

proš jeho dilo bude mluvit nejen k čes-
kým členům, o tom, jakou vůleř silou
byl obáven — mluvil jsem, k němu
snad máloobvěřilí než norovněl práca,
že jsem viděla kolem jeho jména
Finsku chleď íbch, íkřel! Jednak se
honiť zď udělnosti a jednak se týpal
přisřnat u koho se učiti, a cti se nad
mistrá, jehož si prostouli do mívěného
času — a zapomněli sráca, že existuje
naučsasovost, kiereť prosje všecka u
měni.

Ale na nic jsem se ho neptala, ne-
vyptávala. Nikdy to nedovdua, a pak
jsem si myslela už dčano, co mi jed-
nou poznamoval, že kdýz se ho lidé
otáží na jeho názory konkrétně o tē a tē
knize, o tom čí onom, pak že jsem nemu-
že neš odpovkát, že své názory mívá
do svých knih, tedy že stačí, kdýz je
poznore přebřel. Byl to obostřaný
honor dčou přitř, dčmých, řádno
interview. A byla jsem šťastna, že
mě tak přijel. Tehly jsem našla, že
ho budu vřít řezčím a dčle o dva
roky později, že dokonce navštívím
jeho rodouu Itatulu, rodouu, i kdýz
je rodouu řazradí se v histórických,
že dokonce uvidím jeho řetní sídlo,
prostou dřevěnou vilku ukřlou u hous-
třích největš zadržky, kde vnde je
pauze ve svůtu, v řece, v rybníce —
krajnu kolem dčokla si koupil, spš
ať eby nebyl řelen, na kousek dčl
několik starších obpánů — a domky
do čery a smrků, kiereť vnde ře řelen-
že řelisa — jako řelch dčleček. Ne-
chybějí ani psi v zahrádě, ne o dčm-
jatekolu řasu uženě řazy — a nechob-

la ani hodinka tichého hoasru, zatim-
co paní s přítelkyňi připravovaly oběd,
při němž to sršelo úspem i ústřpem
hustvěřelí, abychom dopřídý Mikovi od-
povědi sráca, odjely jsme do nedale-
kého Poroua.

Před ním odjezdem z Finska přijel
žbu do Helsink — a bylo to přesně
náležitě odpádele, při zletím moču
řrancovských úřivie v batňatých skle-
řích, přes svržené oči Marjattiny.
Netušila jsem, že je oba vidat náso-
stědy, občoli už v následujícím roce
mi psal o nenadě své řevy, i o tom,
že ani jeho sídruu, proččty se
křdí, ba ani lóškého roku, kdýz
mi psal, že Marjatta vrzkuje, že nade
už s to chodit veřer kankoli (chodily
jeme spolu do dčudně i do koncertě),
řek jako on už po dčmá léta nechodil...
nemyslela jsem si, že 30. listopad
1978 budu poslední dnem Marjatty,
vřadě řevy, a tu jsem začala řevit,
že ani Mika dčouho že ne řebude;
mna mu byla řrdil proti nevdánostem
řohoto svřta. A nebyl — ani celý rok.

Před dčacetí lety napasl jeden z
svojch knih, tedy že stačí, kdýz je
poznore přebřel. Byl to obostřaný
honor dčou přitř, dčmých, řádno
interview. A byla jsem šťastna, že
mě tak přijel. Tehly jsem našla, že
ho budu vřít řezčím a dčle o dva
roky později, že dokonce navštívím
jeho rodouu Itatulu, rodouu, i kdýz
je rodouu řazradí se v histórických,
že dokonce uvidím jeho řetní sídlo,
prostou dřevěnou vilku ukřlou u hous-
třích největš zadržky, kde vnde je
pauze ve svůtu, v řece, v rybníce —
krajnu kolem dčokla si koupil, spš
ať eby nebyl řelen, na kousek dčl
několik starších obpánů — a domky
do čery a smrků, kiereť vnde ře řelen-
že řelisa — jako řelch dčleček. Ne-
chybějí ani psi v zahrádě, ne o dčm-
jatekolu řasu uženě řazy — a nechob-

Postavil ses vedle cesty. Miko Wal-
tari, nemůžeš se už houit jako to
houřile mládř baročerstvě, řekněš
přezřezané oči, moudřé řízami starého
světa, řam pover stoji jako ukřzelené
— že jako ročnou svůček — ale jako
ukřzelené — lidé, pamatuješ, že jste ldi-
mi. Nic vte, ale také nic měně.
MARTKA HELLMUTHOVÁ

Nekrolog Miky Waltariho († 26. 8. 1979) od Marty Hellmuthové

Zdroj: Lidová demokracie, 7. 9. 1979, příloha Neděle s LD, s. 9

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny*Archiv bezpečnostních složek*

- f. Hlavní správa rozvědky (I. správa) 1945–1990
- f. Sekretariát ministerstva vnitra, IV. díl (A 2/4)
- sb. Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR)
- sb. Zvláštní vyšetřovací spisy (ZV)
- kartotéka k fondu Správa pasů a víz (SPV)

*Archiv Catherine Mimra**Literární archiv Památníku národního písemnictví*

- f. Heritesová Božena
- f. Kostohryz Josef

Národní archiv

- f. KSČ – Ústřední výbor 1945–1989
- f. Správa Sboru nápravné výchovy – neuspořádáno (SSNV)

Ulkoministeriön arkisto (Archiv ministerstva zahraničních věcí Finské republiky)

- f. 46 S Tshekkoslovakia
- f. 94 B Tshekkoslovakia

Urho Kekkonen arkisto (Archiv Urho Kekkonena)

- f. Signum 1: Kirjeenvaihto (Korespondence)

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv

- f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní politická správa

Literatura

- [24 hodin v zahraničí. Nejznámější současný finský spisovatel...]. *Rudé právo*, 28. 8. 1979, s. 7
- B. D.: Z dopisů našich čtenářů. Vyznamenaná překladatelka. *Naše rodina*, 1981, roč. 14, č. 48, s. 4
- BRANCHADELL, Albert – WEST, Lovell Margaret (eds.): *Less Translated Languages*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia 2005
- ČAPKOVÁ, Viola: Pokorný nosič pochodně aneb neznámý Mika Waltari. *Světová literatura*, 1994, roč. 39, č. 4, s. 64–70
- ČAPKOVÁ-PARENTE, Viola: Neuchopitelné „cosí“ (připravila Pavla Arvela). *Plav*, 2006, roč. 2, č. 2, s. 2–5
- DANĚK, Josef: K sedmdesátému výročí nakladatelství Vyšehrad. In: *70 let nakladatelství Vyšehrad 1934–2004*. Vyšehrad, Praha 2004, s. 62–64
- DEJMEK, Jindřich: Ministr zahraničních věcí Vladimír Clementis, jeho úřad a jeho diplomaté (Příspěvek k problému formování diplomacie komunistického Československa v letech 1948–1949). *Historický časopis*, 2010, roč. 58, č. 3, s. 497–532
- DLASK, Jan – FÁROVÁ, Lenka: Překlady finské literatury v období 1945–2007 z hlediska literární sociologie. In: KALIVODOVÁ, Eva a kol.: *Tajemná translologie? Cesta k souvislostem textu a kultury*. Univerzita Karlova – Filozofická fakulta, Praha 2008, s. 27–36
- DRABEKOVÁ, Zuzana: Recepce fínskej literatúry na Slovensku. In: GROMOVÁ, Edita – ŠOLTYS, Jaroslav (eds.): *Preklad z/do málo rozšírených jazykov*. AnaPress, Bratislava 2007, s. 47–61
- DVOŘÁČKOVÁ, Věra: Profesor Bohumil Ryba, mezi vědou a vězením. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, č. 7. ABS, Praha 2009, s. 227–274
- FÁROVÁ, Lenka – KULKKI-NIEMINEN, Auli: „Švejk tekee toisin“. *Suomalais-tšekkiläiset kirjallisuussuhteet*. Tampereen yliopisto, Tampere 1996;
- FÁROVÁ, Lenka: Česko-finské kulturní vztahy. In: JUTIKKALA, Eino – PIRINEN, Kauko: *Dějiny Finska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 308–317
- FÁROVÁ, Lenka – ŠVEC, Michal: Bibliografie překladů finské, finskošvédské a sámské literatury do češtiny a v češtině vydaných publikací o Finsku. In: ŠVEC, Michal – SNOPEK, Lukáš (eds.): *Suomi a my. Sborník k 90. výročí nezávislosti Finska*. Občanské sdružení Aegyptus, Moravská Třebová 2007, s. 77–117
- FERKLOVÁ, Renata: Vězeňská dramata Zdeňka Kalisty. In: KALISTA, Zdeněk: *Divadelní hry z vězení*. Památník národního písemnictví, Praha 2019, s. 7–220

- HAMAN, Aleš: *Literatura z pohledu čtenářů*. Československý spisovatel, Praha 1991
- HAVLŮJOVÁ, Marta: Albert, přítel Vrchlického. *Český bibliofil*, 1945, roč. 14, č. 1–2, s. 42–46
- HECZKOVÁ, Libuše. Spolužačky. *Dějiny a současnost*, 2013, roč. 35, č. 8, s. 25
- HEILBRON, Johan: Toward a Sociology of Translation. Book Translations as a Cultural World-System. *European Journal of Social Theory*, 1999, Vol. 2, No. 4, s. 429–444
- HEJKALOVÁ, Markéta: *Fin Mika Waltari. Doba, život a knihy světoznámého spisovatele*. Hejkal, Havlíčkův Brod 2007
- HEJKALOVÁ, Markéta: Narodil jsem se a vyrostl v daleké severní zemi (připravila Kateřina Rathouská). *UNI. Kulturní magazín*, 2007, roč. 17, č. 6, s. 32–33 – viz <https://www.magazinuni.cz/literatura/narodil-jsem-se-a-vyrostl-v-daleke-severni-zemi/>
- HEJKALOVÁ, Markéta: Finsko se mi stalo vysněnou zemí. In: ŠUSTROVÁ, Petruška: *Služebníci slova*. Pulchra, Praha 2008, s. 75–82
- Helena Kadečková (připravila Marie Voslářová). In: RUBÁŠ, Stanislav (ed.): *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Academia, Praha 2012, s. 156–176
- Hellmuthová, Marta. *Obec překladatelů* – viz <http://databaze.obecprekladatelu.cz/databaze/H/HellmuthovaMarta.htm>
- HELLMUTHOVÁ, Marta: Já, Sinuhet. Finský román o lékaři faraonů. *Naše vojsko*, 1957, roč. 3, č. 4, s. 76–77
- HELLMUTHOVÁ, Marta: Calderon kontra Lope de Vega. *Lidová demokracie*, 24. 3. 1963, s. 5
- HELLMUTHOVÁ, Marta: Několik poznámek o knize a jejím autorovi. In: WALTARI, Mika: *Egyptán Sinuhet*. Vyšehrad, Praha 1965, s. 497–499
- HELLMUTHOVÁ, Marta: Poznámka k překladu. In: WALTARI, Mika: *Egyptán Sinuhet*. Vyšehrad, Praha 1965, s. 499
- HELLMUTHOVÁ, Marta: U Miky Waltariho. *Naše rodina*, 1973, roč. 6, č. 38, s. 6
- HELLMUTHOVÁ, Marta: Mika Waltari. *Výběr z nejzajímavějších knih. Příloha týdeníku Nové knihy*, 1974, č. 1, nestránkováno
- HELLMUTHOVÁ, Marta: Objev v síni Zdeňky Braunerové. *Lidová demokracie*, 9. 7. 1974, s. 5
- HELLMUTHOVÁ, Marta: Akseli Gallen-Kallela. Cesty za velkými objevy světového umění. *Svět v obrazech*, 1974, roč. 30, č. 20, s. 11
- HELLMUTHOVÁ, Marta: Vzpomínka na Sylvi Kekkonenovou. *Naše rodina*, 1975, roč. 8, č. 23, s. 9
- HELLMUTHOVÁ, Marta: K pětasedmdesátinám Urho Kekkonena. *Naše rodina*, 1975, roč. 8, č. 36, s. 1

- HELLMUTHOVÁ, Marta: Umělkyně Severu. *Lidová demokracie*, 1. 12. 1978, příloha *Neděle s LD*, s. 10
- HELLMUTHOVÁ, Marta: Mika Waltari byl i váš přítel. *Lidová demokracie*, 7. 9. 1979, příloha *Neděle s LD*, s. 9
- HELLMUTHOVÁ, Marta: Překlad jako umělecké dílo. *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 4–5. Slavica Pragensia*, 1981, roč. 24, s. 141–145
- HELLMUTHOVÁ, Marta: Tlumočnice díla Miky Waltariho (připravil bd /DANĚK, Břetislav?/). *Naše rodina*, 1981, roč. 14, č. 32, s. 13
- HENYCH, Daniel: Kniha o starozákonních národech. *Křesťanská revue*, 1966, roč. 120, č. 5, s. 120
- CHITNIS, Rajendra – STOUGAARD-NIELSEN, Jakob – ATKIN, Rhian – MILUTINOVÍČ, Zoran (eds.): *Translating the Literatures of Small European Nations*. Liverpool University Press, Liverpool 2019
- Jarmila Emmerová (připravila Lucie Seibertová). In: RUBÁŠ, Stanislav (ed.): *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Academia, Praha 2012, s. 54–69
- JIRÁSKOVÁ, Anna: *Kirsti Siraste a její překlady z češtiny v kontextu doby* (diplomová práce). Univerzita Karlova, Praha 2019
- Jiřina Hošková. Nechtěla bych se nikomu mstít, ale myslím, že se mělo odhalit celé zlo toho systému (připravil Tomáš Jungwirth). *Paměť národa*, 20. 2. 2007 – viz <https://www.pametnaroda.cz/cs/hoskova-jirina-20070220-0>
- JUTIKKALA, Eino – PIRINEN, Kauko: *Dějiny Finska* (přeložila Lenka Fárová). Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001
- KALISTA, Zdeněk: *Setkání se snem, aneb, Finlandia*. Pulchra, Praha 2012
- KAUPPINEN, Otto: *Překlad finského dramatu do češtiny: celkový obraz* (diplomová práce). Janáčkova akademie múzických umění v Brně, Brno 2015
- KLIMENT, Josef: *U obětovaného prezidenta. Hořké paměti Háchova tajemníka*. Academia, Praha 2019
- Kniha mého srdce. Česká televize, 2009 – viz <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-kniha-meho-srdce/>
- KORTE, Rauha – LINDROOS, Hannu: Olemme kiitoksen velkaa Martalle. *Me Naiset*, 1978, č. 35, stránkování nedohledáno
- KOSTOHRYZOVÁ, Marie: *Polární záře nad pastvištěm. Svědectví o Josefu Kostohryzovi*. Epocha, Praha 2004
- KOUKALOVÁ, Šárka: Otroci s inženýrským titulem. Technické ústavy ministerstva vnitra a věznění odborníci v 50. a 60. letech. *Paměť a dějiny*, 2019, roč. 13, č. 4, s. 3–10

- KOUTEK, Ondřej: *Prokop Drtina. Osud československého demokrata. Ústav pro studium totalitních režimů – Vyšehrad, Praha 2011*
- KOVÁŘ, Michal: *Nuoret uralilaiset kirjallisuudet Tšekissä* (disertační práce). Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapešť 2013
- KREJČÍ, Karel: Dr. Vladimír Hellmuth-Brauner. *Glosy ze Strahova*, 1971, č. 13–14, s. 25
- KÝR, Aleš: Odborná činnost odsouzených v technických odděleních ministerstva vnitra. *Historická penologie*, 2010, roč. 8, č. 1, s. 49–58
- LENDEROVÁ, Milena: *Zdenka Braunerová*. Mladá fronta, Praha 2000
- LENDEROVÁ, Milena: „Byl jsem hned nahoře, hned zase dole...“ In: HELLMUTH-BRAUNER, Vladimír: *Paměti rodu*. H&H, Praha 2000, s. 7–10
- LINN, Stella: Trends in the Translation of a Minority Language. The Case of Dutch. In: PYM, Anthony – SHLESINGER, Miriam – JETTMAROVÁ, Zuzana (eds.): *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia 2006, s. 27–39
- Literární archiv Památníku národního písemnictví – Hellmuthová, Marta. *Badateln.eu* – viz <http://badateln.eu/fond/3912/?q=marta%20hellmuthov%C3%A1>
- MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák*. Vyšehrad, Praha 2017
- MAKARSKA, Renata: Translator Studies jako nové stěžejní téma translologie (přeložil Lukáš Motyčka). *Slovo a smysl*, 2020, roč. 17, č. 33, s. 151–159
- Manželé Hellmuthovi rehabilitováni. *Rudé právo*, 24. 6. 1969, s. 2
- Marta Hellmuthová. *Databáze českého uměleckého překladu* – viz https://www.databaze-prekladu.cz/prekladatel/_000005905
- MERHAUTOVÁ, Lucie: Překladatelé a překladatelky v dějinách literatury: aktuální akcenty. *Slovo a smysl*, 2020, roč. 17, č. 33, s. 131–134
- MICHÁLEK, Slavomír: *Tribute to Diplomat, Friend and Mentor Jiri F. Brotan (1923–2013)*. Vydavatelstvo Pozsony/Pressburg/Bratislava, Bratislava 2014
- Mika Waltari – seura (Společnost Miky Waltariho)* – viz <http://www.mikawaltariseura.fi/>
- MIKŠ, František: Život a dílo finské malířky Helene Schjerfbeckové (1862–1946). *Kontexty*, 2014, č. 6, s. 23–33, výtvarná příloha, s. I–VIII
- MILTON, John – BANDIA, Paul (eds.): *Agents of Translation*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia 2009
- Moje kniha. Hledáme nejoblíbenější knihu. Výsledky. *Moje kniha*, 14. 10. 2010 – viz <http://www.mojekniha.cz/mojeVysl.htm>
- MUŽÍKOVÁ, Růžena (ed.): *František Lexa. Zakladatel české egyptologie*. Univerzita Karlova, Praha 1989

- NYKLOVÁ, Milena: Kniha o tom, který je osamělý. *Naše politika*, 1971, roč. 1, č. 19, s. 11
- ONDRÁČEK, Jaroslav: Několik slov k jednomu překladu. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis. A, Řada jazykovědná*, 1977/1978, sv. 25/26, s. 153–155
- PELÁN, Jiří: V Italech je zakořeněný smysl pro krásu a ideály (připravila J. Machalická). *Lidové noviny*, 20. 6. 2020, příloha *Orientace*, s. 16–17
- PINEROVÁ, Klára: *Do konce života. Političtí vězni padesátých let – trauma, adaptace, identita. Ústav pro studium totalitních režimů – Nakladatelství Lidové noviny*, Praha 2017
- PRAŽÁK, Richard: Návrat finské literatury. *Rovnost*, 19. 11. 1965, s. 5
- PŘIBÁŇ, Michal: Úvodem. In: PŘIBÁŇ, Michal a kol.: *Česká literární nakladatelství 1949–1989*. Academia, Praha 2014, s. 7–17
- PYM, Anthony: *Method in Translation History*. Routledge, New York 1998
- PYM, Anthony: Humanizing Translation History. *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*, 2009, No. 42, s. 23–48
- RACHŮNKOVÁ, Zdeňka: *Zamlčovaní překladatelé. Bibliografie 1948–1989*. Obec překladatelů, Praha 1992
- RAJALA, Panu: *Unio Mystica. Mika Waltarin elämä ja teokset*. WSOY, Helsinki 2008
- RELLOVÁ, Lucia: *Tzv. malé romány od Miku Waltariho a porovnanie prekladov jedného z nich do slovenčiny a češtiny* (bakalářská práce). Masarykova univerzita, Brno 2013
- ROIG-SANZ, Diana – MEYLAERTS, Reine (eds.): *Literary Translation and Cultural Mediators in “Peripheral” Cultures. Customs Officers or Smugglers?* Palgrave Macmillan, London 2018
- ROKOSKÝ, Jaroslav: Amnestie 1960. *Paměť a dějiny*, 2011, roč. 5, č. 1, s. 36–54
- Rozhovor s Vlastou Jakubovou. *Političtí vězni.cz*, 12. 10. 2012 – viz <http://www.politictivezni.cz/vlasta-jakubova.html>
- SKÁLOVÁ, Barbora: *Rozmach radikální levice ve Finsku ve spojitosti se srpnovou okupací Československa. Hnutí taistovců aneb Brežněvovi užiteční blouznivci* (diplomová práce). Univerzita Karlova, Praha 2008
- SPUNAR, Pavel: *Vlny vzpomínek. Rodina – studie – akademie*. Academia, Praha 2010
- STEINER, Martin: Ke komeniologickým studiím Dagmar Čapkové. *Slovo a smysl*, 2020, roč. 17, č. 33, s. 249–255
- STEINOVÁ, Dagmar: *Co zbylo v paměti*. Academia, Praha 2014
- SVOBODA, Robin: *Československo-egyptské vztahy v letech 1952–1958* (diplomová práce). Univerzita Karlova, Praha 2014

- ŠÁMAL, Petr: *Soustružníci lidských duší. Lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Academia, Praha 2009
- ŠÁMAL, Petr: V zájmu pracujícího lidu. Literární cenzura v době centrálního plánování a paralelních oběhů. Část sedmá. 1949–1989. In: WÖGERBAUER, Michael – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – JANÁČEK, Pavel a kol.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Sv. II (1938–2014)*. Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 2015, s. 1097–1223
- Šifra bč: Hellmuthovi byli nevinní. *Lidová demokracie*, 24. 6. 1969, s. 4
- Šifra fSt (STUHLÝ, František): Patnáct knih ze života lékaře Sinuheta. *Lidová demokracie*, 5. 9. 1965, s. 5
- Šifra ku (KUTINA, Jiří): Egyptan Sinuhet. *Lidová demokracie*, 8. 2. 1978, s. 5
- Šifra ku (KUTINA, Jiří): O vztahu Braunerová-Rodin. *Lidová demokracie*, 6. 5. 1986, s. 5
- Šifra MH (HELLMUTHOVÁ, Marta): Vzpomínáme Miky Waltariho. *Lidová demokracie*, 19. 9. 1978, s. 5
- Šifra M. H.-B. (HELLMUTHOVÁ, Marta): Jubileum Mika Waltariho. *Lidová demokracie*, 19. 9. 1968, s. 3
- Šifra M. Zah. (ZAHRADNÍKOVÁ, Marta): Hellmuth-Brauner, Vladimír. In: HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana (eds.): *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Libri, Praha 2000, s. 218
- Šifra R: Medaile Kalevaly. *Tvorba*, 1986, č. 1, příloha *Kmen*, s. 2
- Šifra zd: Stručně o nových knížkách. *Vlasta*, 1965, roč. 19, č. 41, s. 12
- ŠPRONGLOVÁ, Barbora: *Finská dramatika na českých jevištích* (diplomová práce). Univerzita Karlova, Praha 2009
- ŠROUB, Jaroslav: *Česká literatura ve Finsku (1993–2004)* (diplomová práce). Univerzita Karlova, Praha 2006.
- ŠVEC, Luboš: Česko-finské vztahy během 20. století. In: JUTIKKALA, Eino – PIRINEN, Kauko: *Dějiny Finska*, s. 325–338
- The first Lahti International Writers' Reunion. Background and History since 1963* – viz <https://www.liwre.fi/en/about/history/>
- THOMAS, Daniel C.: *Helsinský efekt. Mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Academia, Praha 2007
- TRÁVNÍČEK, Jiří: *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize (2007)*. Host, Brno 2008
- TRÁVNÍČEK, Jiří: *Čtenáři a internauti. Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení (2010)*. Host – Národní knihovna ČR, Brno – Praha 2010

- TRÁVNÍČEK, Jiří: *Překnížkováno. Co čteme a kupujeme (2013)*. Host, Brno 2014.
- TRÁVNÍČEK, Jiří: *Česká čtenářská republika. Generace, fenomény, životopisy*. Host – Ústav pro českou literaturu AV ČR, Brno – Praha 2017
- TRÁVNÍČEK, Jiří: Egipcjanin Sinuhe jak fenomen czeskiego czytelnictwa. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, 2018, roč. 16, s. 155–160
- VAVREČKOVÁ, Veronika: *Československo a Egypt v letech 1945–1968* (disertační práce). Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 2019
- VELKOBORSKÝ, Petr: Z málo známé literatury. *Literární noviny*, 1965, roč. 14, č. 41, s. 8
- VIMR, Ondřej: *Historie překladatele. Cesty skandinávských literatur do češtiny (1890–1950)*. Pistorius & Olšanská, Příbram 2014
- VODÁK, Václav: Letní novinka Vyšehradu. Waltari jako duchaplný novelista. *Lidová demokracie*, 4. 9. 1981, s. 5
- [VÝROČNÍ CENY nakladatelství Vyšehrad za rok 1985...]. *Rudé právo*, 30. 10. 1986, s. 2
- WOODSOVÁ, Michelle: Václav Havel a skrytá cenzura. Překlad jako ideologická redukce textu (přeložila Zuzana Říhová). In: WÖGERBAUER, Michael – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – JANÁČEK, Pavel a kol.: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Sv. II (1938–2014)*, s. 1347–1359
- ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel: *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2009